KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 10 — ČÍSLO 3

OBSAH

BAJZÍKOVÁ, E.: O jazykovej výstavbe textu 65
SABOL, J.: Kvantita v slovenských slovách a tvaroch . . 68
DVONČ, L.: Názvy krajín v spisovnej slovenčine 71
KRÁĽ, Á.: Systematika znelostnej asimilácie III 74
ONDRUŠ, Š.: Pôvod slov *čut(k)a, četa/čata* a *kyta, kytica* 78

Rozličnosti

Zlučovanie a názvy zlúčených obcí. M. Majtán 84
O výslovnosti niektorých vlastných portugalských mien. L. Trup 87

Správy a posudky

Festival bábkových divadiel. G. Horák 88
Dobré spracovanie slovenskej frazeológie J. Horecký . . 90
O vývojových tendenciách súčasnej spisovnej češtiny. S. Ondrejovič 91

Spytovali ste sa

Prídavné mená *obvodný* a *obvodový*. J. Kačala . . . 92
Človeku — človekovi. E. Smiešková 94
Ochrid — Ohrid? K. Palkovič 94
V (slovenskom) Bieli, ale vo (švajčiarskom) Biele [bíle] J. Jacko 95

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 10 — 1976 — ČÍSLO 3

O jazykovej výstavbe textu

EUGÉNIA BAJZÍKOVÁ

Pri komunikácii ako základné jazykové prostriedky zvyčajne používame vyššie jednotky, ako je veta. Takouto jednotkou je text, ktorého výstavba a tvorenie sa v súčasnej jazykovede stáva dôležitým objektom výskumu.

Textom nazývame súhrn niekoľkých viet (môže to byť aj jedna veta, napr. oznam), ktoré sú významom aj formálne vzájomne späté, vzájomne na seba nadväzujú, takže utvárajú jeden celok. Toto nadväzovanie medzi jednotlivými vetami — textovými jednotkami — znamená spájanie čiže konexiu textu. Prostriedky, ktorými sa konexia textu uskutočňuje, súhrnne nazývame konektory. Konektory môžu byť tematické, tie spájajú text z hľadiska obsahu, a jazykové, ktoré spájajú text z formálnej stránky, pričom sa ani pri nich nevylučuje význam.

Na príklade správy z novín ako najkratšieho publicistického textu chceme ukázať, ako sa konkrétne realizuje nadväznosť textových jednotiek v texte. Ide nám o zistenie výstavby už hotového publicistického textu. Celú problematiku zaraďujeme do nadvetnej jazykovej roviny. Pri sledovaní vybratého textu si všimneme len jazykové prostriedky v úlohe nadväzovacích prostriedkov.

Kým zaznie povel

Komárno (da) — Komárňanskí lodiari v prvom roku šiestej päťročnice budú stavať tri technicky náročné série plavidiel: osobné lode na rekreačnú plavbu, riečno-morské nákladné lode na prevážanie 270 vagónov sypkého a kusového nákladu, ako aj veľké bagre s triediacim zariadením. K nim koncom roka pribudne menší korčekový bager KB 160/60 s výkonom 150 kubických metrov štrku za hodinu. Na tieto náročné úlohy sa chcú pripraviť

tak, že ich zabezpečenie prerokujú so širokým aktívom pracujúcich. V októbri na všetkých pracoviskách sa uskutočnia už tradičné technicko-ekonomické aktívy, na ktorých lodiarov podrobne oboznámia s budúcoročným plánom, s nadväznosťou na celú šiestu päťročnicu. Koncom novembra sa uskutoční celopodniková technicko-ekonomická konferencia, na ktorej zbilancujú skúsenosti z aktívov. (Pravda, 8. 10. 1975)

Celý text správy sa skladá z piatich textových jednotiek (TJ), ktoré tvoria jednoduché vety aj súvetia. Titulok správy si nevšímame.

Prvá textová jednotka je úvodnou vetou, situačnou, ktorá oboznamuje čitateľa so základnými faktami informácie: kto, kedy, kde, čo, slovom s takými faktami, ktoré vyžaduje stavba správy.

Druhá textová jednotka nadväzuje na 1. TJ zámenným predložkovým tvarom *k nim,* ktorý tu zastupuje pomenovanie všetkých výrobkov komárňanských lodiarov spomínaných v predchádzajúcej TJ. Ako súhrnný odkazovací prostriedok plní funkciu nadväzovania, je zámenným konektorom.

Tretia textová jednotka nadväzuje spojením *tieto náročné úlohy* na obidve predchádzajúce vety pomocou synonymického opakovania výrazu spolu s ukazovacím zámenom. Slovesom 3. osoby množného čísla *chcú sa pripraviť* nadväzuje na podmet 1. TJ.

Štvrtá textová jednotka nadväzuje viacerými jazykovými prvkami na predchádzajúce TJ. Jednak je to opakovanie slova so spresnením *technicko-ekonomické aktívy,* potom doslovné opakovanie s gramatickým obmieňaním slova *lodiari,* ktoré nadväzuje na 1. TJ, ako aj opakované spojenie *na celú šiestu päťročnicu.*

Piata textová jednotka nadväzuje na predchádzajúcu časť textu spresneným opakovaním slova *skúsenosti z aktívov,* ako aj prídavným menom *technicko-ekonomická,* o ktorom už bola reč pri predchádzajúcej TJ.

Jazykové prostriedky *k nim, tieto náročné úlohy, technicko-ekonomické aktívy, lodiari* atď. vo funkcii jazykových konektorov utvárajú spätosť textu svojím odkazovaním dozadu, na predchádzajúce TJ, preto hovoríme o anaforickom nadväzovaní medzi TJ (iné je nadväzovanie textu dopredu). Uvedené konektory sú rôznorodé. Jedny sú gramatické, iné sú lexikálne, jedny spájajú text voľnejšie, iné tesnejšie.

Bližšie si všimneme opakovanie so zameraním na jeho úlohu pri výstavbe textu v porovnaní s použitím zámen.

Zámená sú gramatický výstavbový prostriedok. Ich hlavnou úlohou je odkazovanie na pomenovanie v predchádzajúcich vetách, čím robia text tesnejším, závislejším. Opakovanie má pri výstavbe textu inú funkciu. Je to lexikálny prostriedok, ktorý je na prechode medzi jazykovým a tematickým nadväzovaním a ktorý robí text voľnejším.

Opakovanie môže mať rozličné modifikácie. Ak ide o časté a doslovné opakovanie v TJ nasledujúcich za sebou, je to z hľadiska komunikácie nadbytočnosť; takéto opakovanie sa v texte rozoberanej správy nevyskytuje. Text pri tomto type opakovania má najvoľnejšiu výstavbu, jeho jednotky sú navzájom najmenej od seba závislé. Doslovné opakovanie (bez gramatického obmieňania alebo s gramatickým obmieňaním) zo vzdialenejšej TJ má však iné funkcie. V našom prípade utvára u percipienta asociácie s úvodnou TJ. Je to opakovanie slova *lodiari* v tvare akuz. pl. v 4. TJ vo vzťahu k pomenovaniu *lodiari* v 1. TJ. V texte sa však vyskytujú také doslovné opakovania, pri ktorých sa opakovaný pojem rozšíri o nový, určujúci člen, čím vzniká spresňujúce opakovanie, napr. *aktívy — technicko-ekonomické aktívy, v prvom roku šiestej päťročnice — na celú päťročnicu.* Pri takomto opakovaní už nejde o nadbytočnosť vo výstavbe textu.

Podobne by sme mohli interpretovať aj ďalšie jazykové konektory.

Na krátkom rozbore výstavby publicistického textu chceli sme vysvetliť najmä pojem výstavby textu a ukázať, ako túto výstavbu podmieňuje spätosť jeho textových jednotiek pomocou jazykových prostriedkov. Text podľa druhu použitých jazykových prostriedkov môže byť tesnejší alebo voľnejší. V správe z novín utvárali túto spätosť zámená, spresňujúce opakovania a v jednom prípade aj gramatická prípona slovesného tvaru. Text bol utvorený tak, že medzi jeho TJ bol vždy nejaký konektívny vzťah realizovaný jazykovými prostriedkami. V texte sme však nenašli všetky jazykové prostriedky, ktoré môžu vystupovať vo funkcii konektorov. Na to by bolo potrebné preskúmať aj iné druhy textov.

Z uvedeného vidieť, že na výstavbe textu sa zúčastňujú ako istý celok, komunikát, rozličné jazykové prostriedky (zámená, slovesné prípony, opakovanie, ale aj častice, spojky, zámenné príslovky atď.). Pri publicistickom texte informačného rázu je potrebné „viazať" text tak, žeby bol čo najekonomickejší a pritom podával čo najpresnejšie informácie, aby splnil svoj cieľ. Ukazuje sa, že aj opakovanie, napriek tomu, že index opakovania slova v tomto type textu je nízky, využíva sa aj ako výstavbový prostriedok. Aby však tento prostriedok nebol nadbytočný z hľadiska informácií a potom aj nefunkčný, treba používať jeho rozličné modifikácie.

Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

Kvantita v slovenských slovách a tvaroch

JÁN SABOL

Jednou z prozodických vlastností, ktorá vzniká časovou moduláciou artikulačného prúdu, je v spisovnej slovenčine kvantita, dĺžka nositeľov slabičnosti (Sabol, 1972, s. 98; 1975, s. 376—378). Táto vlastnosť, charakterizujúca hlásky s najväčším stupňom zvučnosti — sonanty (slabičné jadrá) — sa prejavuje v každej slovenskej slabike, je teda univerzálna, „všadeprítomná". Jej dôležitosť v zvukovej stavbe spisovnej slovenčiny zvýrazňuje skutočnosť, že protiklad príslušnej dlhej a krátkej samohlásky (dlhého a krátkeho nositeľa slabičnosti) je schopný rozlišovať významy slov a tvarov (*latka — látka, pokladnička — pokladníčka, hrabačka — hrabáčka, luky — lúky, vysypať — vysýpať, hrať — hriať, koze — kozie, dobre — dobré* atď.). Z toho vyplýva nevyhnutnosť dodržiavať aj v konkrétnej výslovnosti pomer krátkeho a dlhého nositeľa slabičnosti, ktorý je približne 1 : 2. Treba poznamenať, že na túto fonologickú (významovorozlišovaciu) funkciu dĺžky sa navrstvuje expresívna funkcia. Signalizuje ju — okrem iného — výrazné pretiahnutie dôrazovej slabiky; čím viac sa v takomto prípade zvýši „neutrálny", fonologický pomer krátkej a dlhej sonanty, tým je výpoveď citovo zafarbenejšia, subjektívnejšia (Sabol, ibid., s. 377—378).

Fonologické (jazykovo-funkčné) využívanie dĺžky v spisovnej slovenčine sa usmerňuje osobitným zákonom — rytmickým krátením (o rytmickom zákone v spisovnej slovenčine pozri najmä Dvonč, 1955). Ide o typ neutralizácie, zastierania protikladu krátkej a dlhej sonanty, ktorý prebieha po dlhej slabike. Časovo „staršia" slabika pôsobí na nasledujúcu slabiku a vynucuje si skrátenie jej systémovej dĺžky: *dobrý,* ale *múdry, biely; cudzí,* ale *rýdzi, svieži; ženám, uliciam,* ale *bránam, sviecam; volám, voniam,* ale *rátam, zháňam* a pod.

Ukazuje sa, že funkčne sa protiklad dlhého a krátkeho nositeľa slabičnosti (príslušného timbru, zafarbenia) nedá uplatniť vo všetkých postaveniach v slove. Táto opozícia sa na rozlíšenie významu slov a tvarov využíva:

a) v jednoslabičných slovách;
b) v 1. slabike dvojslabičných až n-slabičných slov;
c) po krátkej slabike;
d) v dlhej slabike stojacej po dlhom nositeli slabičnosti (podrobnejšie Sabol, 1974, s. 408—410).

V týchto postaveniach sa môže vyskytnúť dlhá aj krátka sonanta s možnosťou fonologicko-významového rozlíšenia.

Z povedaného vyplýva niekoľko zákonitostí: smer neutralizácie kvantity — na rozdiel od iných takýchto zmien v zvukovej sústave slovenčiny, napr. pri vlastnosti (ne)znelosti — je progresívny; neutralizácia dĺžky, podobne ako neutralizácie iných zvukových (fonologických) vlastností, prebieha v rámci slova, za hranice slova neprechádza; z rytmického krátenia sa vymyká niekoľko výnimočných prípadov (pozri bod d) — dajú sa vysvetliť najmä tlakom iných rovín spisovnej slovenčiny (ich interpretácii venujeme osobitnú úvahu).

Z princípu jazykovej ekonómie vyplýva, že väčšiu frekvenciu majú v spisovnej slovenčine krátke ako dlhé slabiky. Pomer dlhých a krátkych slabík v slovenčine závisí aj od dĺžky slova a tvaru:

v jednoslabičných slovách — 1 : 8,3,
v dvojslabičných slovách — 1 : 4,0,
v trojslabičných slovách — 1 : 4,0,
v štvorslabičných slovách — 1 : 4,4,
v päťslabičných slovách — 1 : 5,2,
v šesťslabičných slovách — 1 : 6,6,
v sedemslabičných slovách — 1 : 7,0,
v osemslabičných slovách — 1 : 5,9.

Priemerne sa v spisovnej slovenčine na jednu dlhú slabiku vyskytuje 4,5 krátkych slabík.

Ukazuje sa, že najväčšie rozpätie krátkych a dlhých slabík je v spisovnej slovenčine pri najkratších a najdlhších slovách; najmenej krátkych slabík pripadá na jednu dlhú slabiku v množine dvojslabičných až päťslabičných slov. Táto zákonitosť vyplýva zrejme z toho, že systémovo viazaná kvantita sa sústreďuje v príponách plnovýznamových slov (podstatné mená, prídavné mená, menej zámená, z číslovie najmä radové, slovesá); ich najväčší výskyt pokrýva práve uvedenú množinu slov a tvarov. Pri jednoslabičných slovách majú totiž najvyššiu frekvenciu neplnovýznamové výrazy, z plnovýznamových slová s chudobným vecným obsahom a s gramatickou funkciou (Mistrík, 1969, s. 132). Táto skutočnosť je prirodzená; autosémantické (plnovýznamové) slovo potrebuje na zvukové, formové zachytenie množstva vecných i gramatických významov nevyhnutne širší priestor.

Zaujímavé je ďalej sledovať pomer dlhých a krátkych slabík na mieste 1. až 8. slabiky slova. Náš výskum priniesol tieto výsledky:

na mieste 1. slabiky — 1 : 6,5,
na mieste 2. slabiky — 1 : 3,9,
na mieste 3. slabiky — 1 : 3,3,
na mieste 4. slabiky — 1 : 3,3,
na mieste 5. slabiky — 1 : 2,8,
na mieste 6. slabiky — 1 : 7,1,

na mieste 7. slabiky (tu ide o pomer krátkej a dlhej) — 1 : 1,4, na mieste 8. slabiky — 1 : 2.

Aj tieto výsledky potvrdzujú, že citlivým miestom výskytu dlhých slabík v spisovnej slovenčine sú stredové a koncové, nie prvé slabiky slovenských slov a tvarov. Ide predovšetkým o systémovo viazanú, vynútenú „prítomnosť" kvantity, ktorá sa však, ako sme už uviedli, práve v týchto slabikách neutralizuje, stráca po dlhej slabike.

Uvedené výsledky pomeru krátkych a dlhých slabík majú význam nielen pre typologickú charakteristiku slovenčiny, ale sa môžu využiť aj pri praktickom zvládnutí kvantity v spisovnej slovenčine. Jazyková prax ukazuje, že najčastejšie sa nevyslovuje dlhá slabika v koncových postaveniach slova a tvaru (Sabol, 1968, s. 347). Keď si však uvedomíme, že práve na týchto miestach sa sústreďuje výskyt dlhých nositeľov slabičnosti, ukáže sa zvýšená potreba upozorňovať na správnu realizáciu tejto prozodickej vlastnosti. Pri nerešpektovaní protikladu dlhého a krátkeho nositeľa slabičnosti v spisovnej slovenčine, najmä ak sa stvárňuje tým istým sonantickým „zafarbením", tým istým timbrom, hrozí zavše komunikačné riziko, významová deformácia v dorozumievacom procese. Naše výsledky ďalej ponúkajú možnosť sledovať súhru a protihru prízvuku a kvantity v rytmickom a eufonickom vyznení umeleckého textu.

Fungovanie kvantity v spisovnej slovenčine, rozloženie dlhých a krátkych nositeľov slabičnosti, ich schopnosť rozlišovať význam slov a tvarov a regulovanie dĺžky slabík rytmickým zákonom utvára najcharakteristickejšiu zvukovú črtu v prozodickej sústave nášho jazyka.

Filozofická fakulta UPJŠ
Grešova 3, Prešov

LITERATÚRA

DVONČ, L.: Rytmický zákon v spisovnej slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1955. 254 s.

MISTRÍK, J.: Frekvencia slov v slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969. 726 s.

SABOL, J.: Fonetické a morfologické osobitosti hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v okrese Košice. In: Nové obzory. 10. Red. I. Sedlák. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1968, s. 345—352.

SABOL, J.: O časovej modulácii súvislej reči. Kultúra slova, *6,* 1972, s. 97—100.

SABOL, J.: Typy neutralizácií v slovenskom fonologickom systéme. In: Studia Academica Slovaca. 3. Prednášky X. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústav školských informácií 1974, s. 405—417.

SABOL, J.: Sústava suprasegmentálnych javov spisovnej slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 4. Prednášky XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, ALFA 1975, s. 373—393.

Názvy krajín v spisovnej slovenčine

LADISLAV DVONČ

V súčasnosti sme svedkami niektorých dosť citeľných zmien pri názvoch krajín, resp. štátov (názvy krajín pre svoju stručnosť sa neraz používajú namiesto oficiálnych názvov štátov, napr. *Československo* namiesto *Československá socialistická republika, Francúzsko* namiesto *Francúzska republika, Španielsko* namiesto *Španielsky štát* a pod.). Býva to najmä pri názvoch krajín z územia Afriky a Ázie, ktoré v ostatných rokoch nadobudli samostatnosť.

Názvy krajín patria v rámci vlastných mien medzi zemepisné názvy. Pri zemepisných názvoch popri pôvodnej, oficiálnej podobe býva aj tzv. zdomácnená podoba, ktorá sa vo väčšej alebo menšej miere odlišuje od pôvodnej podoby najmä z hláskového a pravopisného hľadiska. Používanie zdomácnených podôb popri pôvodných podobách býva pri jednotlivých druhoch zemepisných názvov rozdielne, pričom sa vo vývine jazyka niekedy vzájomný pomer týchto podôb mení v závislosti od meniacich sa spoločenských podmienok.

Všimnime si bližšie pôvodné a zdomácnené podoby názvov krajín.

Do prvej skupiny patria názvy, pri ktorých sa v podstate zachováva pôvodná podoba, napr. *Andorra, Honduras, Guatemala, Volta, Island, Salvator, Venezuela* a pod.

Do druhej skupiny môžeme rátať názvy, pri ktorých sú už aj výraznejšie rozdiely vo výslovnosti pôvodného a zdomácneného názvu, napr. *Panamá — Panama, Sénégal — Senegal, Súdán — Sudán, as-Súrija — Sýria, Itjopja — Etiópia.* Isté rozdiely tu vznikajú aj z hľadiska morfologického. Pôvodná podoba sa upravuje tak, aby sa dala v spisovnej slovenčine ľahko skloňovať, napr. *Filipinas — Filipíny, Panamá — Panama.* Dôležitá je aj úprava, ktorou sa niekedy odstraňujú v základe názvu dĺžky, a tak názov vyhovuje aj z hľadiska tzv. rytmického zákona, napr. *Sénégal — Senegal, Súdán — Sudán.* Rozdiel medzi pôvodnou a zdomácnenou podobou vznikol v niektorých prípadoch aj preto, že v slovenčine sa uplatnila výslovnosť podľa pravopisnej podoby, napr. *Jamaica* (anglická pravopisná podoba s výslovnosťou *džemejka*) — *Jamajka* (v zdomácnenej podobe sa nevyslovuje *dž*, ale *j*). Niekedy je zasa rozhodujúci sprostredkujúci jazyk, cez ktorý sa k nám istý názov dostal. Tak grécky názov *Kypros* sa v staroveku dostal do latinčiny, kde dostal podobu *Kyprus* s latinskou koncovkou *-us*. Pôvodná výslovnosť písaného *Cyprus* ako *Kyprus* sa v latinčine neskôr zmenila. Namiesto *k* sa tu začalo vyslovovať *c*, teda *Cyprus* (takáto zmena je aj pri niektorých iných slo-

vách gréckeho pôvodu, ktoré k nám prešli cez latinčinu, napr. *cylinder* z gréckeho *kylindros, citara* z gréckeho *kithara* atď.).

V niektorých prípadoch je medzi pôvodným názvom a názvom, ktorý sa používa v spisovnej slovenčine, úplný rozdiel, napr. *Nederlanden — Holandsko, Bhárat — India, Suomi — Fínsko.* Názov *Nizozemsko,* ktorý zodpovedá názvu *Nederlanden,* používame dnes ako historický, inak používame názov *Holandsko,* ktorý je odvodený príponou *-sko* od názvu kraja *Holand.* Názvy *Fínsko, India* a niektoré iné používame v zhode s väčšinou iných jazykov (porov. napr. angl. *Finland,* nem. *Finnland,* rus. *Finlandija,* angl. *India* atď.). Rozdiel je aj pri pomenovaniach *Deutschland — Nemecko.* Názov *Nemecko* vznikol odvodením slovotvornou príponou *-sko* od mena obyvateľa *Nemec.* Všetky tieto pomenovania, aj keď je pri nich úplný rozdiel medzi slovenským a pôvodným názvom, sú v spisovnej slovenčine pevne zaužívané a nepociťuje sa potreba meniť ich.

Prostredníctvom týchto príkladov sa dostávame k jednej osobitnej, ale veľmi výraznej skupine názvov krajín. Sú to názvy utvorené slovotvornou príponou *-sko* (je to jedna z prípon, ktorými sa tvoria názvy miesta). Vlastné mená krajín sa touto príponou spravidla tvoria od mien obyvateľov. *Uhor — Uhorsko, Španiel — Španielsko, Fín — Fínsko, Mongol — Mongolsko* a pod.[1] Mená obyvateľov bývajú zas niekedy odvodené od pôvodných názvov krajín. Napr. meno obyvateľa *Švajčiar* je odvodené slovotvornou príponou *-iar* od názvu *Schweiz* (pričom sa tu uplatňuje striedanie spoluhlások *c/č,* resp. spoluhláska *c,* ktorá je vo výslovnostnej podobe názvu *Schweiz,* sa strieda so spoluhláskou *č,* ktorá je pred odvodzovacou príponou *-iar* v pomenovaní *Švajčiar,* písanom už aj v základe slovenským pravopisom). V spisovnej slovenčine možno pozorovať pribúdanie názvov s príponou *-sko (pri* niektorých názvoch *-cko)* na úkor iných podôb, najmä cudzích podôb zakončených na *-ia.* Tak napr. namiesto staršej podoby *Anglia* používa sa dnes forma *Anglicko,* podobne namiesto formy *Belgia* používa sa derivát *Belgicko,* namiesto formy *Francia* sa v súčasnej spisovnej slovenčine používa forma *Francúzsko,* utvorená pravidelne od mena obyvateľa krajiny *Francúz.* Pri niektorých názvoch sa pripúšťajú dvojtvary, pričom však tvary s príponou *-sko* postupne nadobúdajú prevahu. Takéto rovnoprávne dvojtvary sú napr. pri názvoch *Albánsko — Albánia, Abesínsko — Abesínia* (staršie názvy *Etiópie*),

---

[1] Pozri HORECKÝ, J.: Slovotvorná sústava slovenčiny. Podstatné meno. Prídavné meno. Sloveso. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 129. — Ten istý: Slovenská lexikológia. I. Tvorenie slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 147.

Macedónsko — Macedónia, Lombardsko — Lombardia a pod.[2] Názvom (podobám) na *-sko možno* dávať prednosť prinajmenšom pri názvoch slovanských krajín, napr. skôr *Macedónsko* ako *Macedónia* (porov. názvy *Slovinsko, Chorvátsko, Srbsko, Bulharsko, Slovensko, Poľsko* atď.). Tieto zmeny pri názvoch krajín ukazujú, že odvodzovacia prípona *-sko* sa stáva slovotvorným prostriedkom, ktorý výrazne signalizuje názvy krajín. Treba však konštatovať, že v niektorých prípadoch existujú názvy krajín na *-ia* bez domáceho pendantu na *-sko*, napr. *Etiópia, Gambia, Zambia, Austrália, Tanzánia, Rodézia, Mauretánia, Sýria* atď.

V úvode sme sa zmienili o zmenách v názvoch krajín. Ako je známe, niektoré krajiny z územia Afriky a Ázie dostali cudzie, nedomáce pomenovania od príslušníkov tých štátov, ktoré si ich podmanili, napr. *Tchaj-wan* (alebo dnes už aj *Tajvan*) — *Formóza*. Dnes, keď národy týchto krajín nadobudli nezávislosť, celkom pochopiteľne zavrhli cudzie, nanútené názvy a vracajú sa k pôvodným domácim názvom. Takéto názvy preberáme aj do spisovnej slovenčiny. Zo začiatku sa u nás používajú v pôvodnej podobe, ale po čase sa utvorí zdomácnená, poslovenčená podoba. Názov sa upravuje z hláskového hľadiska (porov. podobu *Tajvan* namiesto *Tchaj-wan*, v ktorej je menej bežné spojenie spoluhlások *tch* na začiatku slova), alebo sa upravuje preto, aby sa dal v spisovnej slovenčine dobre skloňovať (napr. *Srí Lanká* namiesto staršieho názvu *Cejlón* sa upravuje na podobu *Srí Lanka*, aby sa dala skloňovať podľa podstatných mien vzoru žena; takáto zmena je aj pri staršom názve *Panama*, ktorý vznikol úpravou španielskej podoby *Panamá*). Väčšina zmien v názvoch krajín na území Afriky a Ázie sa uskutočnila v šesťdesiatych rokoch, keď sa niektoré krajiny politicky osamostatňovali. Dnes už bývajú takéto zmeny len v jednotlivých prípadoch. Nové názvy sa u nás už vcelku vžili najmä zásluhou dennej tlače a školských učebníc zemepisu.

Používanie pôvodných a zdomácnených podôb zemepisných názvov stručne, ale výstižne vymedzujú Pravidlá slovenského pravopisu.[3] Mená veľkých a známych európskych kultúrnych stredísk, ako aj mená veľkých riek píšeme slovenským pravopisom, a to podľa ich slovenskej výslovnosti, napr. *Viedeň, Mníchov, Berlín, Paríž, Varšava, Krakov, Londýn, Atény, Štokholm, Rýn, Visla, Volga, Dneper, Dnester, Níl*. Pri adresách do cudziny píšeme podľa Pravidiel meno miesta pravopisom príslušného cudzieho jazyka, názov štátu je dobre udať dvoj-

---

[2] Pozri Slovník slovenského jazyka. VI. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968, s. 255—305 (v kap. Zemepisné názvy).

[3] Pozri Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 34.

jazyčne, napr. *Švédsko — Sverige, Švajčiarsko — Suisse* (Pravidlá spomínajú iba francúzsky názov, možno však použiť aj nemecký názov *Schweiz).* Hovorí sa tu o názvoch štátov, ale v skutočnosti podľa príkladov ide o pomenovania krajín, použité namiesto oficiálnych názvov štátov. Inak názvy krajín (resp. štátov), ako aj názvy veľkých riek používame rovnako ako názvy veľkých a známych európskych a iných kultúrnych stredísk, t. j. používame príslušné zdomácnené podoby, ak jestvujú, napr. *Španielsko, Belgicko, Francúzsko, Švédsko, Švajčiarsko* atď.

Správne znenia názvov krajín v spisovnej slovenčine zachytáva 6. zväzok Slovníka slovenského jazyka (v kap. Zemepisné názvy na s. 255—305, novšie Zoznam štátov a krajín (Vžité slovenské a úradné názvy), ktorý vydal Slovenský úrad geodézie a kartografie (Bratislava 1974; v edícii Kartografické informácie).

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Systematika znelostnej asimilácie III

(Kapitoly zo slovenskej ortoepie)

ÁBEL KRÁĽ

3. Na hranici základu slova a prípony (t. j. v koncovej časti slova) sa znelostná asimilácia uskutočňuje podľa týchto pravidiel:

a) Keď sa na hranici základu slova a prípony stretne znelá šumová spoluhláska s neznelou, asimiluje sa znelá spoluhláska na neznelú ako v iných prípadoch (napr. na hranici dvoch samostatných slov, v kompozitách na hranici slovných základov a na hranici predpony a základu slova). Píšeme: *súdružka, súdružky, súdružke, súdružku, (so) súdružkou, súdružkám, (o)súdružke, (so)súdružkami;* podobne *otázka, klbko, blízko, ťažkosť, volžský, zobkať, sudkyňa, chrbtica, dovozca, klbčiť sa, obľahčiť, občan, drobček, batôžtek, drábsky, viezť, choďte, vlhčina, pochabstvo, arabčina, dubkom* atď. Vyslovujeme [súdruška, súdruški, súdruške, súdrušku, (zo) súdruškou, súdruškám, (o) súdruškách, (zo) súdruškami]; podobne vyslovujeme: [otáska, brjatka, dráška, dvojbotka, doxácka, dláška, dĵška, dološka, drevokaska, druška, dlapka, hrúpka, hropka, koška, kňiška, ceruska, strnátka, nádopka,

oďjecka, naráška, ňeboška, opxuocka, zbĺíska; kļpko, joško, ješko; ľaxko (ľaxšje, najľaxšje), bĺísko, hlatko, rjetko, úsko, ťaško (ťa>šje, najťa>šje); ľaxťikár; ťaškosť, ľaxkosť, úskosť, prutkosť, hepkosť, ňískosť, slatkosť; napretku, nazatku, dospotku, dopretku, ocpotku, naspotku; hepkí, hepká, hepké (hepkejší, najhepkejší), ľaxkí, ťaškí, rietki, ňíski, úski, bĺíski, sviškí, ňeboškí, slatkí, kļskí, hipkí; volšskí, bošskí; štvornoški, poľaxki (poľaxšie); zopkať, hrapkať, hlatkať, dutkať, opťaškať, beškať, ďupkať, ďopkať, boskať, hapkať, ťaškať si; (o)zúpkovať, hrutkovať, (o)krúškovať, botkovať; hrutkoví, otpatkoví, útrškoví, dvojzveskoví (-zväs-), obráskoví; hrutkovití, útrškovití; brješkatí; slatkastí; obráskár, záhratkár, povietkár, droškár; jastkiňa, sutkiňa, žalopkiňa, veštkiňa; ňebošťík, xrpťík; xrpťica; (ob)žalopca, (vi)náľesca, dovosca, vívosca, príkasca; rextať, brptať; vrapčiť sa, kļpčiť sa, dropčiť, paropčiť, (na)vļxčiť, uľaxčiť; obľaxčieť, odľaxčieť, odľaxčeňje, uľaxčeňje; vrapča, opčan, svadopčan; dropček; batuošťek; drápski, švápski; vjesť, ljesť, hrjepsť, xo>ťe, vosťe, zmrasťe, prášťe, hrapťe; vļxčina, opčina; poxapstvo, mušstvo, druššstvo, mnošstvo; jarapčiar, arapčina, švé>čina; dupkom, pretkom, zatkom, násťetkom] atď.

V rámci paradigmy tvorí výnimku druhý pád množného čísla podstatných mien typu *súdružka, ceruzka, klbko, obchôdzka* s vkladnou samohláskou: *súdružiek, ceruziek, klbiek, obchôdzok.* Na rozdiel do všetkých ostatných tvarov v druhom páde množného čísla týchto slov sa znelostná asimilácia neuskutočňuje. Tu nie sú podmienky na znelostnú asimiláciu. Vyslovuje sa [súdružiek, ceruziek, kļbiek, opxuozok]. Výslovnosť [súdrušiek, cerusiek kļpiek, opxuocok] sa v spisovnej slovenčine nevyskytuje.

Aj pri tomto type znelostnej asimilácie je skupina slov, v ktorých sa už nepociťuje ich morfematická zloženosť — vedomie hranice medzi koreňom a odvodzovacou príponou sa zastrelo. Tak je to v slovách *bozk, (po/vy)bozkávať, dubkom, reďkovka, mrzký.* Vyslovujú sa takto: [bosk, (po/vi)boskávať, dupkom, reťkouka, mrskí]. No ani tieto slová nemôžeme z hľadiska ich stavby klásť na jednu rovinu.

Zaradenie niektorých slov do morfematickej sústavy slovenčiny sa môže spätne prenášať aj do ich dekompozície (rozkladu). Isté slová sa rozkladajú (dekomponujú) v súlade so skupinou slov, do ktorej sa podľa určitých kritérií zaraďujú. Slovo *mrzký* je prídavné meno. Podľa svojho zakončenia sa zaraďuje do skupiny prídavných mien zakončených príponou *-ký (-ky),* ako sú prídavné mená *hladký, sladký, riedky.* V týchto prídavných menách je morfematická stavba celkom priehľadná: *hlad-ký, slad-ký, ried-ky (hlad-iť, hlad-kať, hlad-kosť; slad-iť, slad-kosť, slad-ø* atď. Tak sa potom aj v slove *mrzký* môže pociťovať morfematická hranica pred koncovým *-ký: mrz-ký.*

Ale ak niektoré slovo (v určitom tvare) nedrží ani takáto analógia, celkom sa stráca vedomie jeho (pôvodnej) morfematickej stavby a môže vzniknúť aj napätie medzi jeho písaním a výslovnosťou, lebo písaná podoba nemá oporu v rozkladaní slova (tvaru) na morfémy. — Podoba vo výslovnosti sa nechápe ako výsledok znelostnej asimilácie, ale ako vlastná (fonematická) skladba tohto slova. Sem by sa dnes dalo zaradiť slovo *reďkovka* a azda aj slovo *dubkom.*

Slovník slovenského jazyka pripúšťa však ako pravopisné dvojtvary slová *udlabčiť — udlapčiť, udlabkať — udlapkať* (SSJ, IV, s. 642). Pritom súvislosť slovies *udlabčiť, udlabkať* s podstatným menom *dlaba* sa ešte nezastrela. Ako pravopisné dvojtvary sa v Slovníku slovenského jazyka zaznačujú aj slová *zaehkať — zaechkať, zarehtať — zarechtať* (SSJ, V, s. 407 a 512). Tu sa na zapisovaní s neznelou koncovou spoluhláskou koreňa slova prejavil tlak spisovnej výslovnosti. Možno predpokladať, že ako dôsledok oslabenia tlaku morfematickej sústavy vzniká podobná situácia aj v slovách *reďkovka, božcovník, bozk, bozkať,* hoci pri slove *bozkať* jestvuje vzťah k vulgárnemu slovu *bozať* (SSJ, I, s. 121).

Iná situácia je zasa v slovách *(dvoj)nažka, drožka, držky.* Vedomie, že ich základ sa končí na znelú hlásku *ž,* podporuje a udržiava tvar druhého pádu množného čísla. Vyslovuje sa totiž [dvojnažiek, drožiek, držiek]. Tu nie je príčina na znelostnú asimiláciu už preto, že sa stretajú dve znelé hlásky (samohláska so znelou spoluhláskou). Pri určitej slovotvornej nepriehľadnosti základného tvaru (1. pádu jednot. čísla) je práve druhý pád množného čísla ukazovateľom zakončenia koreňa. V spisovnej slovenčine sa totiž pred vkladnými samohláskami (a dvojhláskami) znelostná asimilácia neuskutočňuje. Napr. v slovách *kráska, oska* sa v druhom páde množného čísla vôbec nevyskytuje výslovnosť [krázok, oziek], lež iba [krások, osiek], lebo základ (koreň) slova sa končí na neznelú spoluhlásku: *krás-, os-.* Podobne sa vyslovuje iba [ďieťačatko — ďieťačaťiek, ďietki — ďietok, lítko — lítok, mesťečko — mesťečiek, hračka — hračiek, húska — húsok, puška — pušiek]. Na znelostnú asimiláciu nie je, pravdaže, v druhom páde množného čísla podmienka ani vtedy, keď sa tu stretne vkladná samohláska so znelou koreňovou spoluhláskou, ako sme to uviedli v slovách *súdružka, ceruzka, klbko, obchôdzka.* Vyslovujeme iba [súdružiek, ceruziek, klbiek, орхидзок], podobne [halúzok, otázok, dĺžok, kňižiek], hoci vo všetkých ostatných tvaroch je na konci koreňa vo výslovnosti neznelá spoluhláska. V spisovnej slovenčine sa teda vôbec nevyskytuje ani výslovnosť [lapiek, otások, preukášok], ani výslovnosť [krázok, oziek], lež iba výslovnosť [labiek, otázok, preukázok, krások, osiek]. Platí konštatácia E. Paulinyho, že

„vnútri slova vokály a sonóry v pozícii neutralizujúcej fonémy nespôsobujú znelostnú neutralizáciu" a že „znelostná neutralizácia vnútri tej istej morfémy (a možno povedať, že *vnútri tej istej slabiky* ...) je veľmi zriedkavá ..." (Pauliny, 1975, s. 324; podč. Á. K.). Vo všetkých prípadoch, ktoré sme uviedli, koncová spoluhláska koreňa s nasledujúcou (vkladnou) samohláskou a poslednou spoluhláskou tvaru patria totiž v druhom páde množného čísla do tej istej slabiky. Slabikujeme: *la-biek, o-tá-zok, pre-u-ká-žok, krá-sok, o-siek.*

Môžeme urobiť zovšeobecňujúci záver, že v slovách s pohyblivou alebo vkladnou samohláskou je ukazovateľom zakončenia koreňa slova práve ten tvar, v ktorom po korennej spoluhláske nasleduje samohláska. Pri pohyblivých samohláskach je to prvý pád jednotného čísla — [obrázok — obráska] — pri vkladných samohláskach druhý pád množného čísla — [lapka — labiek]. Z toho treba vyvodiť záver aj pre výslovnosť slov typu *kosba, mlatba, prosba, veštba.*

Znelostná asimilácia v kombinácii znelá + neznelá spoluhláska na konci slova pred príponou bola východiskom a začiatkom aj niektorých ďalších zmien v spoluhláskových skupinách s dvoma a viacerými spoluhláskami. Znelostnú asimiláciu predpokladá napríklad vznik zdvojených spoluhlások typu [su>ca, hŗ>čí] (t. j. *sudca, hrdší)* i zjednodušenie spoluhláskových skupín v slovách ako *Burgundsko, švédsky, víťazstvo, ľoďstvo.* Vyslovujeme ich takto: [burguncko, víťastvo, švécki, loctvo]. O niektorých spoluhláskových zmenách tohto typu sme hovorili v kapitolách o zdvojených spoluhláskach (Kráľ, 1975, s. 200—203, 238—242, 272—277). O asimilácii hlások *ch — h* budeme hovoriť v osobitnom príspevku.

Možno však pripomenúť, že neplatí všeobecne formulovaná téza, že „vnútri slova nastáva znelostná asimilácia len na hranici koreňa a slovotvornej morfémy, ak sa tam stretnú dve šumové konsonanty nezhodné v znelosti" (Pauliny, 1975, s. 324). Vnútri slova sa totiž uskutočňuje znelostná asimilácia (neutralizácia) aj v tvaroch ako *hladší, choďte,* pričom *-ší, -te* nie sú slovotvorné morfémy. Sú to tvaroslovné (resp. tvarotvorné) morfémy. Ich podoba v spisovnej výslovnosti, t. j. výslovnosť [hla>čí, xo>ťe] predpokladá predchádzajúcu znelostnú asimiláciu, t. j. stupeň [hlatší, xoťte].

Kabinet fonetiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

LITERATÚRA

KRÁĽ, Á.: Zdvojené spoluhlásky II. Kultúra slova, *9,* 1975, s. 200—203.
KRÁĽ, Á.: Zdvojené spoluhlásky III. Kultúra slova, *9,* 1975, s. 238—242.

KRÁĽ, Á.: Ešte raz o zdvojených spoluhláskach. Kultúra slova, *9,* 1975, s. 272—277.
PAULINY, E.: Členenie slov na slabiky v slovenčine. Slovenská reč, *40,* 1975, s. 321—332.
Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar, Bratislava, Vydavateľstvo SAV, I. diel 1959, 815 s.; IV. diel 1964, 759 s.; V. diel 1965, 847 s.

Pôvod slov čut(k)a, četa/čata a kyta, kytica

ŠIMON ONDRUŠ

1. V článku Sú pomenovania vrchov Choč a Kýčera slovenské? (Slovenská reč, *37,* 1972, s. 334—341) som napísal, že z indoeurópskeho prajazyka praslovančina zdedila pomenovací základ *kewk-,* z ktorého po praslovanských hláskových zmenách vzniklo *čuk-a* vo význame „kopa, kopec, vrch, vrcholec". Ten istý pomenovací základ v tzv. druhej forme odvodeného koreňa *kwek-,* po strate obojpernej spoluhlásky *w* zmenený na *kek-* v odvodenine *kek-el-,* je v palatalizovanej podobe zastúpený slovenským nárečovým slovom *čečel-ica* (Kálal) „kura s vrcholcom, chocholcom na hlave", v samohláskovej podobe *kok-ol-* zmenený v slovenských nárečiach na *kochol-,* vo väčšine slovanských jazykov so zámenou *k / ch* známy v podobe *chochol* „vrcholec na hlave, chochol". Z pomenovacieho základu *kwek* po strate *w* vzniklo aj pomenovanie jedného praslovanského kmeňa **kek-o-s,* v historickej podobe *čekъ* po zámene *k / ch* v podobe *čech-* s prvotným významom „človek žijúci vo vrchoch, v kopcoch, v horách", t. j. „horniak, vrchár". Takýto pôvod má podľa môjho názoru pomenovanie českého národa *Čech/Česi/Češi.* Podrobnejšie o tejto veci píšem v článku Pôvod etnonyma Slovák, Slovan, Sloven a etnonyma Čech. Studia Academica Slovaca 4, Bratislava 1975, s. 223-241.

V uvedenom článku som napísal, že praslovančina mala okrem pomenovacieho základu *kewk->čuka-* „kopa, kopec, vrch, vrcholec, chochol", resp. v druhej forme *kwek-,* zmenené na *kek->ček-,* aj ďalšie odvodeniny od toho istého indoeurópskeho koreňa, a to *kewm->čum-, kewp->čup-, kewt->čut-* a i. (tamže, s. 340).

O zastúpení pomenovacieho základu *kewp->čup-,* v temnej samohláskovej podobe *kowp->kup-a,* resp. v druhej forme *kwop->kop-a, kop-ec, kop-en-ec,* príp. v slovenských názvoch vrchov *Chopec, Chopok* v Nízkych Tatrách som písal obšírnejšie v Kultúre slova, *9,* 1975,

s. 307n. v článku Slovná čeľaď čup-a/čub-a, kup-a, kop-a a čepiec, kučma. Tu som sľúbil, že o ďalších odvodeninách toho istého koreňa, t. j. *kew->čut-, kewm->čum-* budem písať v osobitnom príspevku.

V tomto článku chcem venovať pozornosť pomenovaciemu základu *kewt→čut-*.

Slová zásoba mnohých jazykov ukazuje, že tie isté slová a ich odvodeniny neoznačujú iba vyvýšené terénne útvary, kopce, vrchy, hrby, hrbolce ap., ale aj hromadu, kopu niečoho, napr. slamy, sena, zbožia, ale aj hromadu, kopu zvierat, ľudí ap.

Napr. litovské *kaugurys* označuje terénnu vyvýšeninu, kopec, kopček, ale *kauge, kiauge* označuje veľkú kopu sena, lotyšské *kaugurs* označuje vrcholec, končiar vrchu, ale *kaudze* označuje kopu sena, zbožia, slamy (Fraenkel, 1962, s. 229). Podobne litovské *kaupas, kaupras* označuje vyvýšeninu, kopec, ale slová toho istého základu *kupeta, kupena* označujú kopu sena, zbožia, slamy ap.

Aj slovenské *kop-a,* fundujúci základ slova *kop-ec* „terénna vyvýšenina", označuje hromadu, množstvo rôznych neživých vecí alebo živých bytostí (kamenia, sena, zbožia, ďateliny, ale aj množstvo, hromadu ľudí. Obdobnú významovú diferenciáciu má v slovanských jazykoch slovo toho istého pôvodu ako *kopa,* t. j. *kupa,* porov. srbochorv. *kup* 1. kôpka, 2. hromada, zhromaždenie ľudí, *kupa* 1. kopa, kôpka, 2. do stohovitého útvaru poskladané pušky. S litovským *kaugure* „strmý vŕšok", resp. *kugis* „kopa sena" príbuzné nemecké *Hügel* označuje vrch, *Höcker* označuje hrb, ale *Hocke* označuje kopu sena, slamy, snopov ap. (Porov. Kluge, 1967, s. 313.)

O bohatej významovej členitosti slov pomenúvajúcich vyvýšené terénne útvary, t. j. vrchy, kopce ap., písala podrobne L. G. Nevskaja v článku Baltijskaja terminologija vozvyšennogo reliefa v sopostavlenii so slovianskoj v časopise Zeitschrift für Slawistik XIX, 1974, 2, s. 158—174.

Uvedené a mnohé ďalšie príklady na významovú responzibilnosť „vrch, kopec" a „kopa (sena, slamy, zbožia ap)" vedú k jednoznačnému presvedčeniu, že východoslovenské nárečové slová *čut-ka* „kôpka slamy", *čuť-ka* „kopa, stoh, kríž zbožia na poli" (Kálal, s. 84) majú svoj základ v praslovanskom *čut-* (pred palatalizáciou a zmenou dvojhlásky na samohlásky *kewt-),* ktoré patrí do bohatej slovnej čeľade *kewk->čuk-a, kewp>čup-a/čub-a, kewm->čum-,* ako som to uviedol v článku o Choči a Kýčere, resp. v článku o slovách *čup-a:čub-a, čupec* atď. Aj pri slove *čup-a:čub-a* „vrch, vrcholec, chochol, čuba" nastala významová zmena na „kopa zbožia, stoh zbožia", ako o tom svedčí východoslovenské slovo *čuba,* ktoré neoznačuje iba chochol, kečku, ako uvádza Kálal na s. 81—82, lež aj stoh, kríž, zbožia, resp. vrchný, najvyšší snop zbožia, ktorý vejárovitým rozložením slamy

prikrýva stoh, kríž zbožia, teda akýsi vrcholec stohu. V takomto význame poznám slovo *čuba* zo svojho rodného nárečia v dedine Klčov na Spiši.

Všeobecné pomenovania vrchu, kopca sú často základom vlastných mien vrchov, kopcov, ale aj riek prameniacich vo vrchoch, resp. dedín ležiacich vo vrchoch. V článku o Choči a Kýčere som uviedol, že ten istý základ, ktorý je v slove, resp. v názve vrchu *Koč* (pri Žiline, Dobšinej, Humennom), resp. *Choč* z praslovanského *kok-jo-*, je aj v zemepisných názvoch *Kokava* na Slovensku, ktoré majú svoju „sestru" v názve ruskej rieky *Kokuška* v Permskej oblasti (Vasmer, Namenbuch 1964, s. 285). Podobne od praslovanského slova *chribъ* „vyvýšenina, vrch" je na území Slovinska odvodené meno rieky *Hribec*, ľavého prítoku Bistrice-Sotle, *Hribski potok*, t. j. ľavý prítok Kamenice -Save (Bezlaj, 1956, s. 216). Od praslovanského slova *brdo* „kopec" je odvodený názov slovinského prameňa *Brdec* pri Maribore, *Brdak*, prítok Bače (Bezlaj, 1956, s. 81). S litovským *kaupas* „kopa" je príbuzné staropruské meno rieky *Caupeaps*, ako aj meno dediny *Kaupnitten* (Fraenkel, 1962, s. 231). Takú istú motiváciu má aj meno ukrajinskej rieky *Čuta* v oblasti horného Dnestra. V Karpatoch je známe aj vlastné meno vrchu *Čuta*, ako uvádza Trubačov, 1968, s. 268. Keďže sa nepoznali genetické vzťahy slova *čuta*, podľa staršieho Rudnického názoru pripísal Trubačov tento názov vrchu Rumunom, spojil ho s rumunským *ciuta* „laň". Po odkrytí pôvodu slova *čuta* je jasné, že aj názov vrchu *Čuta* v Karpatoch, aj názov rieky *Čuta* v oblasti horného Dnestra je pôvodný, slovanský, patriaci do širokej slovanskej a širšie indoeurópskej slovnej čeľade označujúcej vyvýšené terénne útvary a druhotne aj rieky prameniace z vrchov a dediny v horách. Ide o podobné využitie na vlastné mená, ako som uviedol pri pomenovacom základe *kwek->ček-*, ktoré je zastúpené nielen kmeňovým názvom *Ček-/Čech-*, ale aj menom rieky *Čečva*, ľavého prítoku Lomnice v poriečí Dnestra, z praslovanskej podoby *kek-ьva>čečьva*. Pomenovací základ *kek->ček-*, ale so známou alternáciou *če/ča*, porov. *čekati/čakati*, *četina/čatina*, resp. *čečina/čačina*, *čechol/čachol* atď., je zastúpený vo viacerých slovanských názvoch riek, ako je napr. ukrajinská rieka *Čakva* (ľavý prítok Horyne), *Čakov* (prítok dolnej časti Horyne), slovinská rieka *Čakava* (prítok *Mury*), ako aj poľská rieka *Czaków* v poriečí Sana, prítoku Visly. Odvodenosť názvov týchto riek od praslov. *kwek->kek-* ako jasného samohláskového koreňa oproti *kwok->kok-*, od čoho je odvodené meno slovenskej rieky *Kokava* a východoslovanskej rieky *Kokuška*, svedčí preukazne o tom, že ide o tú istú pomenovaciu motiváciu, akú majú mená riek odvodené od slova *brdo*, od slova *chrib* a ďalších pomenovaní terénnych vyvýšením. Netreba teda pôvod názvov riek so základom *Ček-/Čak-*, resp.

Kok- hľadať ani v osobnom mene *Čak,* ako to robí Bezlaj, 1956, s. 109—110, ale ani v pochybných ilýrskych prameňoch, ako to chce vykladať Trubačov, 1968, s. 251 pri mene ukrajinskej rieky *Horyň.* Nie je zaiste náhoda, že názov *Horyň,* odvodený od slova *gora,* má prítoky *Čakva* a *Čakov,* ktorých mená sú odvodené od *ček-* „vrch". Takú istú motiváciu má aj ukrajinská rieka *Čuta* v oblasti horného Dnestra, ako som to už uviedol vyššie.

Východoslovenské slová *čut-ak, čut-ka* „kopa zbožia, sena ap." majúce svoju „sestru" v ukrajinskom názve *Čuta,* svedčia veľmi preukazne o tom, že maďarské slovo, resp. slovná skupina *csuta, csutak, csutka* sa dostala k Maďarom od Slovanov, a to od Východoslovákov alebo Ukrajincov. V maďarčine však prešlo toto slovo od významu „kopa slamy, sena a pod." k významu „zo slamy poskrúcaný vecheť", ako svedčí text z r. 1519 *mynt egy zalma szawtat vgyan el zaggataa az eress kóteleketh,* ako aj k ďalším preneseným významom, ako je kôpka ohryzeného ovocia, chocholy trčiace z kukurice ap. Pretože maďarská historická jazykoveda nepoznala genetické vzťahy slovanského (východoslovenského) slova *čuta, čutka, čutak,* pokladá uvedenú skupinu maďarských slov za etymologicky nejasnú. (Porov. Benkö, 1967, s. 577.)

2. Už v prvej časti som uviedol, že pomenovanie vyvýšených terénnych útvarov, kopcov, vrchov, hrbov sa využíva aj na pomenovanie hromady, množstva, hŕby neživých vecí alebo i živých bytostí, zvierat alebo ľudí. Slovo *kopa* sa teda môže vzťahovať nielen na hromadu vecí, ale aj na hromadu zvierat alebo ľudí. Vo východoslovenských nárečiach (v Šariši) slovo *kopa* označuje kŕdeľ, čriedu zvierat. Srbochorvátske *kup* označuje kôpku, ale aj zhromaždenie, zástup, skupinu ľudí. Od základu *kup-a* je odvodené aj naše slovo *skupina* „oddiel, zástup ľudí". České *kloub* označuje okrem iného nielen chuchvalec, zväzok (ľanu, slamy ap.), ale aj hromadu, čatu ľudí, vojska (Machek, 1968, s. 259). Latinské *globus* označuje nielen guľovité teleso, lež aj chumáč, zväzok niečoho, ako aj zástup, skupinu, dav ľudí. Litovské *virtine* neoznačuje iba kopu, ale aj skupinu, oddiel vojska (Fraenkel 1965, s. 1263).

Responzibilnosť významov „vrch, kopec" : „kopa" : „skupina, zástup, oddiel ľudí, vojska", resp. „skupina, čriedа, kŕdeľ zvierat" vedie spoľahlivo k zisteniu, že praslovanský základ *kewt->čut-* „kopa" mal aj tzv. druhú podobu odvodeného koreňa so samohláskou nie po prvej, ale po druhej spoluhláske, t. j. podobu *kwet-,* ktorá po zániku *w* (podobne ako v *kwopa → kopa, kwop → kop-ut-, коръ* ,ruské *kopoť,* slovenské *koptiť sa* „dymiť sa" atď.) nadobudla podobu *ket-.* Táto druhá podoba *kwet-,* po zániku *w ket-* (oproti prvej podobe

kewt->čut- je praslovanským základom celoslovanského slova *čečta* so známou alternáciou *če/ča,* t. j. *četa/čata.*

Staroruské *četa* znamenalo „kopa, skupina, zástup, oddiel", bulharské *četa* označuje „oddiel, hordu, stádo", macedónske *četa* znamená „vojenská čata, skupina ľudí na brigáde, ozbrojený oddiel vojska, zbojnícka skupina, banda" (Koneski 1966, s. 536). Srbochorvátske a slovinské *četa* sa významovo znížilo na označenie vojenskej skupiny, čaty.

O tom, že praslovanské slovo *četa* malo prvotný význam „kopa, hromada, skupina" bez užšej špecifikácie, svedčí odvodené sloveso *sъčetati* „dávať dokopy, dohromady, spájať", ako ukazuje staroslovienský text so slovesami *sъčetati,* resp. *sъčetanije* copulatio, *četati sę iungi* Miklosich, 1862—1865, s. 985, 1114. Vzťah medzi slovami *četa* „kopa, hromada" a *četati, sъčetati* „dávať dokopy, spájať" je ten istý ako medzi slovami *kupa* „kopa" a srbochorvátskym *kupiti* „dávať dokopy, zhromažďovať, spájať".

Tak ako bolo slovanské, slovensko-ukrajinské *čuta (čutak, čutka)* prevzaté do maďarčiny a významovo rôzne špecifikované, čo je pri základnej séme „kopa" známy jav, podobne bolo aj slovanské *četa/ /čata* prevzaté do maďarčiny, kde má taktiež bohatú významovú diferenciáciu, napr. hromada, zástup, čriedа, ale aj oddiel vojska, skupina, čata. Špecifikovaný význam „oddiel vojska, čata" nadobudla lexéma *četa/čata* najprv v srbochorvátčine, odkiaľ sa prevzal do maďarčiny, slovenčiny aj češtiny.

Otázku, či slovanské *četa/čata* súvisí príbuzensky aj s latinským *caterva* „uzavretá kopa, hromada ľudí alebo zvierat", „oddiel, skupina vojska" umbrickým *kateramu* „zhromažďovať, spájať", ako sa doteraz v slavistike traduje, tu nechceme riešiť. Ak áno, potom základ *kwet-* sa delabializoval na *ket-* už v indoeurópčine. Latinské a umbrické slová však nemajú jednoznačný etymologický výklad, porov. Walde—Hofmann 1965, s. 181.

3. Pomenovací základ *kewt->čut-* v prvej forme a *kwet->ket->čet-* v druhej forme predstavoval plný stupeň so samohláskou *e* na druhom alebo treťom mieste v hláskovej stavbe tohto slova. Nulový stupeň toho istého slova, t. j. jeho hláskova podoba po vypadnutí samohlásky *e,* znel *kut-,* po zdĺžení samohlásky *u* na dlhé *ū* malo slovo podobu *kūt-,* po pravidelnej praslovanskej zmene dlhého *ū* na *y* hláskovú podobu *kyt-.* To je východisko celej siete slovanských slov s prvotným významom „kopa, zväzok slamy, sena, kvetín ap.".

Azda najbohatšiu významovú diferenciáciu má slovo *kyta, kytica* v ukrajinčine, kde okrem iného označuje aj horu, vrch, ktorý je na vrchole pokrytý snehom. To by mohla byť významová „reminiscencia"

na prvotný význam „kopa, kopec, vrch". Od všeobecného významu „kopa, kôpka, zväzok" sa prešlo na špecifikované významy „kôpka, zväzok nití, strapec", „kôpka ovocia alebo kvetov na jednom konári", „kôpka, zväzok slamy používaný na pokrývanie strechy". „kôpka, zväzok kvetov" atď. (Hrinčenko, 1908, s. 240—241).

O prvotnom význame „kopa" v slove *kyta* svedčí veľmi výrečne srbochorvátčina, ktorá má sloveso *kititi, sakititi, skititi* „dať dokopy, spojiť, zviazať. Vzťah medzi *kyta-* „kopa" a *kytiti, sъkytiti* „dať dokopy, spojiť, zviazať" je ten istý ako medzi *četa* „kopa, hromada" a *sъčetati, sъčetovati, četati* (staroslovienske), ako medzi *kupa* „kopa" a srbochorvátskym *kupiti* „dávať dokopy, spájať, zväzovať". V srbochorváčtine má *kita<kyta* azda ešte bohatšiu významovú členitosť podľa predmetov, ktoré sa dávali dokopy, ktoré sa spájali (konár s kopou ovocia, zväzok, napr. kľúčov ap., zväzok ženských vlasov, t. j. vrkoč, zväzok kvetov, t. j. kytica atď. atď. (porov. Skok, 1972, s. 86). Pôvodný význam „kopa" môžu pripomínať aj časté toponymá so základom *kit-* v Juhoslávii, ako uvádza Skok na uvedenom mieste.

Pomenovací základ *kūt>kyt-* „kopa" bol v praslovančine rozšírený na *kyt-t-i-*, z čoho je historická podoba *kysť*, resp. *kisť* s významami obdobnými ako *kyta*. (Porov. Vasmer, 1953, s. 562, Machek, 1968, s. 315.)

Pomenovací základ *kewt->čut-, kwet->čet-* mal v druhej forme *kwet-* aj temný samohláskový variant *kwot-*, ktorý bol podobne ako *kūt* rozšírený zubnicou *-t-*, t. j. *kūt-t->kysť*, kým *kwot-t-* bez delabializácie dalo *kwost-* zmenené častou zámenou *k/ch* na hláskovú podobu *chvost*. V južných slovanských jazykoch však nastala delabializácie *chvost-* na *chosť-* (v srbochorvátčine, v slovinčine). Významove sa slovo *chvost-/chost-* značne kryje s významom slova *kysť-*, čo nie je pri genetickej totožnosti prekvapujúce. Praslovanské *kvost-/chvost-* prevzali aj Germáni (nemecké *Quast*, švédske *kvast* atď., hoci si touto slovo doteraz vykladajú ináč (porov. Kluge 1967, s. 573). Aj praslovanské *kūt-* prevzali Nemci ako *kūte, kaute* „zväzok ľanu", ako správne usudzuje Machek 1968, s. 316.

Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

LITERATÚRA

BENKŐ, L. a kol.: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Zv. I. Budapest 1967, zv. II, Budapest 1970, Akadémiai kiadó.

BEZLAJ, F.: Slovenska vodna imena, zv. I, 1956. Zv. II, 1961, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

FRAENKEL, E.: Litauisches etymologisches Wörterbuch. Zv. I. 1962, zv. II. 1965, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
HRINČENKO, B.: Slovar ukrajinskoj movy. Zv. II. Kyjev 1908.
KÁLAL, M.: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Tlačou Slovenskej grafie v Banskej Bystrici 1923.
KLUGE, F.: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 20. vyd. Berlin, Walter de Gruyter 1967.
KONESKI, B. a kol.: Rečnik na makedonskiot jazyk. Zv. III. Skopje, Univerzitetska pečatnica 1966.
MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha, Academia 1968.
MIKLOSICH, F.: Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae, Guilelmus Braumueller 1862—1865.
SKOK, P.: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zv. II. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1972.
TRUBAČOV, O. N.: Nazvanija rek pravoberežnoj Ukrajiny. Moskva, Izdateľstvo Nauka 1968.
WALDE, A. — HOFMANN, J. B.: Lateinisches etymologisches Wörterbuch. Zv. I. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag 1965.
VASMER, M.: Russisches etymologisches Wörterbuch. Zv. I. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag 1953.
VASMER, M.: Russisches geografisches Namenbuch. Zv. I. 1964 Wiesbaden, Otto Harassowitz.

ROZLIČNOSTI

Zlučovanie a názvy zlúčených obcí

Vývin úradných podôb geografických názvov bezprostredne súvisí so spoločenským vývinom, so svetonázorom i praktickou politickou aktivitou vládnúcej triedy a s celkovými spoločenskými potrebami. Spoločnosť, ktorá názvy používa, ich súčasne aj hodnotí, upravuje, pretvára a tvorí nové názvy. V tejto súvislosti možno spomenúť vznik latinských, nemeckých, maďarských názvov a podôb popri slovenských v minulých storočiach, poslovenčovanie v minulých desaťročiach, rozličné iné úpravy názvov v súčasnosti.

Mestá mali spravidla názvy vo viacerých jazykoch, napr. *Bratislava — Posonium* (aj *Pisonium*), *Pressburg (Prešporek) — Pozsony (Požoň, Požúň); Trnava — Tyrnavia, Tyrnau, Nagyszombat; Žilina — Silein, Zsolna; Krupina — Korpona, Karpfen; Prešov — Eperiessinum,*

Fragopolis, Eperjes a pod., ale napr. obec *Lipovec* v okr. Martin na začiatku storočia premenovali na *Lamosfalva* (= Lamošova Ves, Lamošovce), obec *Rosina* v okr. Žilina na *Harmatos*, obec *Lieskovec* v okr. Zvolen na *Mogyoród* i *Újmogyoród* a pod.

V roku 1948 sa poslovenčilo vyše 600 názvov obcí neslovenského pôvodu, napr. *Grinava* na *Myslenice*, *Čeklís* na *Bernolákovo* (okr. Bratislava-vidiek), *Milbach* na *Mlynica* (okr. Poprad), *Majzel* na *Vyšehradné* (okr. Prievidza), *Šenvíz* na *Krásna Lúka* (okr. Prešov). V päťdesiatych rokoch sa zmenili napr. názvy *Pucák* na *Korunková* (okr. Svidník), *Turčiansky Svätý Martin* na *Martin* atď.

V súčasnosti zmeny názvov vyvoláva najmä zlučovanie obcí. Pri zlučovaní vznikajú niekedy dosť zložité situácie, vyplývajúce predovšetkým z mimojazykových príčin. Kritériá spoločenskej vhodnosti názvu nie sú vždy v súlade s inými kritériami, miestne záujmy s celospoločenským záujmom formulovaným v úradnej vyhláške Ministerstva vnútra SSR.

Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky z 18. júna 1970 (č. 93 Zb.) o určovaní názvov obcí a ich častí ustanovuje, že obec, ktorá sa utvorí zlúčením, má spravidla názov jednej zo zlučovaných obcí. Výnimočne možno takejto obci určiť aj zložený názov, ak jeho používanie nebude vyvolávať komunikačné ťažkosti. Podľa citovanej vyhlášky sú neprípustné názvy utvorené umelo, nepriliehavé, príliš dlhé a duplicitné.

Z hľadiska komunikácie sú nevýhodné všetky názvy zložené z dvoch starších názvov, ako sú *Šaštín-Stráže, Kráľovce-Krnišov, Nedožery-Brezany* a pod. Náročné je ich skloňovanie *(do Šaštína-Stráží, v Kráľovciach-Krnišove)*, nepraktické je tvorenie odvodených prídavných mien *(šaštínsko-strážsky, kráľovsko-krnišovský)* i obyvateľských mien *(Šaštínsko-Strážan, Kráľovsko-Krnišovčan)*. Preto sa častejšie používajú odvodeniny od starších názvov, t. j. od častí zloženého názvu, napr. *v Šaštíne, v Strážoch, šaštínsky, strážsky, Šaštínčan, Strážan*, alebo (a častejšie) sa používa vyjadrenie pomocou opisných konštrukcií (dôležité je to, že pred vlastným menom sa používa všeobecné meno *obec, mesto)*, v ktorých je zložený názov v základnom tvare, teda *družstevníci z obce Šaštín-Stráže, za obcou Kráľovce-Krnišov, obyvatelia zlúčenej obce Nedožery-Brezany* a pod. Aj v tomto opisnom vyjadrovaní sa prejavuje ťarbavosť dvojitých (zložených) názvov.

Komunikáciu narúšajú aj úplne nové názvy. Ich zavedenie do praxe je nielen zložité, ale aj nákladné; každý nový názov stojí našu spoločnosť desaťtisíce.

Preto aj z ekonomického hľadiska, popri politickom, spoločenskom, logickom, historickom, jazykovom, praktickom a ďalších hľadiskách, je optimálne vybrať za názov zlúčenej obce názov jednej zo zlučova-

ných obcí, spravidla obce miestneho významu, strediskovej obce.

Občania a miestni funkcionári majú k svojej obci a k jej názvu citový vzťah, z ktorého potom niekedy vyplývajú vcelku neopodstatnené obavy, že po zlúčení ich pôvodná obec a jej názov zanikne.

Zlúčením obcí ich názvy nezanikajú, jeden sa stane názvom novej, zlúčenej obce, ostatné ostávajú ako názvy častí tejto novej administratívno-správnej jednotky. Napr. v r. 1966 sa s mestom Banská Bystrica zlúčili obce Laskomerské (vznikla v r. 1960 zlúčením obcí Podlavice a Skubín), Majer, Radvaň-Kráľová (vznikla v r. 1964 zlúčením obcí Radvaň a Kráľová), Rudlová a Sásová a potom v r. 1970 ešte obce Jakub, Kostiviarska, Kremnička, Kynceľová Malachov, Rakytovce, Senica, Šalková, Zvolenské Nemce. Mesto *Banská Bystrica* má teda teraz č a s t i *Banská Bystrica, Jakub, Kostiviarska, Kráľová, Kremnička, Kynceľová, Majer, Malachov, Nemce, Podlavice, Radvaň, Rakytovce, Rudlová, Sásová, Senica, Šalková.* Názvy bývalých obcí nezanikli, stali sa názvami častí mesta, uvádzajú sa aj v úradných lexikonoch, v adresách a pod. Príznačné je, že rozpory pri riešení názvu obce, ktorá vznikla zlúčením, vznikajú najmä vtedy, keď sa zlučujú približne rovnako veľké, rovnako významné obce; z rozhodovania o názve sa stáva boj o prestíž obce, resp. jej občanov a funkcionárov.

Pri integračnom procese v našej spoločnosti sa ráta aj s integráciou v oblasti verejnej správy. S tým bude súvisieť aj zintenzívnenie procesu zlučovania obcí a utvárania spoločných národných výborov. Zlučovanie obcí je iba jednou z foriem integrácie v tejto oblasti, v niektorých prípadoch bude výhodnejšie utvoriť spoločný národný výbor, pričom sa obce nezlúčia, napr. v r. 1973 sa zriadil spoločný miestny národný výbor pre obce Príbovce, Benice, Ležiachov a Rakovo so sídlom v Príbovciach. Jeho názov je *Miestny národný výbor obce Príbovce, Benice, Ležiachov, Rakovo so sídlom v Príbovciach,* názvy obcí ostali.

Spomínaná vyhláška ustanovuje právomoc určovať a meniť názvy obcí a ich častí na Slovensku Ministerstvu vnútra Slovenskej socialistickej republiky. Návrhy miestnych a okresných národných výborov posudzuje názvoslovná komisia ustanovená ako poradný zbor pri ministerstve zo zástupcov niektorých ústredných orgánov, vedeckých inštitúcií a národných výborov. Jej úlohou je starať sa o to, aby sa nové názvy tvorili v súlade s celospoločenskými záujmami, aby slovenské osadné názvy vyhovovali všetkým rozumným kritériám a požiadavkám, ktoré na ne kladie naša súčasná spoločnosť.

M. Majtán

O výslovnosti niektorých vlastných portugalských mien

Správnej výslovnosti portugalských slov, a to predovšetkým vlastných podstatných mien, sa až do nedávnej minulosti u nás venovala iba minimálnu pozornosť. Vyplýva to jednak z rázu portugalského jazyka, ktorý je u nás pomerne málo známy a rozšírený, jednak z politickej, hospodárskej a kultúrnej izolácie bývalého fašistického režimu v Portugalsku. Až nedávny politický prevrat v tejto krajine vyvolal zvýšený záujem o ňu. Prostredníctvom hromadných oznamovacích prostriedkov sa dnes už stretávame s mnohými portugalskými vlastnými menami, ktorých výslovnosť, ako sa ukazuje, nám nezriedka spôsobuje isté ťažkosti. Zastavme sa aspoň pri niektorých z nich.

Všimnime si napríklad vlastné meno *Cunhal,* ktoré sa veľmi často nesprávne vyslovuje s tvrdým *n:* [Kunhal] alebo [Kunal]. Problematická je tu spoluhlásková skupina *nh.* Vynechanie konsonantu *h* v prípade [Kunal] je asi motivované tým, že táto spoluhláska sa v dôsledku vývoja latinských spoluhlások v románskych jazykoch nevyslovuje. Hrdelné (laryngálne) *h* v spisovnej (klasickej) latinčine prechodom do ľudovej (vulgárnej) latinčiny zaniklo a tento proces sa odrazil aj vo vznikajúcich románskych jazykoch. Porov. napr.: klasická latinčina mala *heri* (včera)>vulg. lat. **eri* (špan. *ayer,* franc. *hier,* rum. *ieri,* tal. *ieri,* port. *ontem);* iný príklad.: klasická latinčina mala *homō* (človek, muž)> vulg. lat. **omo* (špan. *hombre,* franc. *homme,* rum. *om,* tal. *uomo,* port. *homem)* atď.

Ako vidieť, konsonant *h* sa v týchto románskych jazykoch nevyskytuje, a keď áno, tak sa nevyslovuje. Hovoríme o tzv. nemom *h* (franc. „h muet"). Iná je však situácia s portugalskou spoluhláskou *h* v skupinách *nh* a *lh,* kde má svoju pevne vymedzenú funkciu: nevyslovuje sa, ale palatalizuje predchádzajúcu spoluhlásku. *Nh* budeme teda čítať ako naše *ň.* Jazyk sa opiera chrbtom o tvrdé podnebie a predchádzajúca samohláska sa vplyvom tejto palatály nazalizuje (nadobúda ráz nosovky), napr.: *vinho* [vĩňu], *sonhar* [sõňar]. Pri artikulácii *lh* sa jazyk opiera hrotom o dolné rezáky a chrbtom sa kladie na tvrdé podnebie. Zvuková podoba tejto grafémy bude teda palatálne [ľ] napr.: *filha* [fiľa], *fôlha* [foľa]. V taliančine sa podobne mäkko vyslovujú skupiny *gn* (ako *ň*), napr.: *signora* [siňora], a *gli* [ľ], napr.: *figlio* [fiľo].

Z uvedeného teda vyplýva, že vlastné portugalské meno *Cunhal* sa správne vyslovuje ako [Kuňal], *Carvalho* ako [Karvaľu] ap.

Ťažkosti bývajú aj s výslovnosťou koncovej spoluhlásky *s* v menách typu *Gomes, Soares, Goncalves,* ktorá sa niekedy nesprávne vyslovuje mechanicky podľa grafickej podoby. Portugalské konsonanty *s*

a z sa však v pozícii pred spoluhláskou a na konci slova palatalizujú: [š], [ž], napr.: *esperar* [išperar], *tres* [treš]. Správna výslovnosť uvedených vlastných podstatných mien je teda [Gomeš], [Suareš], [Gonkalveš] atď.

L. Trup

SPRÁVY A POSUDKY

Festival bábkových divadiel

K tridsiatemu výročiu oslobodenia ČSSR Ministerstvo kultúry Slovenskej socialistickej republiky a Bábkové divadlo v Žiline usporiadali v dňoch 9.—12. septembra 1975 *Festival bábkových divadiel v Žiline.* Žilinské bábkové divadlo sa stalo usporiadateľom a hostiteľom festivalu preto, lebo je najstarším profesionálnym bábkovým divadlom na Slovensku a má už za sebou štvrťstoročie tvorivej umeleckej práce. Dnes je na Slovensku päť profesionálnych bábkových divadiel. Uvediem ich v takom poradí, ako postupne vznikali: Bábkové divadlo v Žiline (1. 9. 1950), Bábkové divadlo v Nitre (1. 1. 1951), Štátne bábkové divadlo v Bratislave (14. 4. 1957), Bábkové divadlo v Košiciach (3. 10. 1959) a Krajské bábkové divadlo v Banskej Bystrici (10. 12. 1960).

Okrem týchto slovenských bábkových divadiel vystúpilo na festivale *Východočeské loutkové divadlo Drak* z Hradca Králové a poľské divadlo *Teatra lalki i aktora* z Poznane (obidve v trojpredstavení *Jánošíka:* Hradec Králové — Poznaň — Banská Bystrica).

Poverený vedecký pracovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (autor tejto správy) v zmysle dohovoru so Zväzom slovenských dramatických umelcov sledoval rečovú stránku jednotlivých slovenských predstavení, po predstaveniach viedol pracovné besedy s príslušnými členmi vystupujúcich umeleckých súborov o svojich pozorovaniach a potom zistenia zhrnul v príspevku na seminári konanom na popud Zväzu slovenských dramatických umelcov 12. septembra popoludní. Okrem toho z materiálu získaného štúdiom textov predvedených hier a z pozorovaní ich scénickej realizácie sa vypracuje písomný referát ako interná študijná pomôcka (porov. príspevok *Hodnotenie javiskovej reči,* KS, *9,* 1975, s. 178).

Jednotlivé bábkové divadlá sa predstavili mladým divákom a zúčastneným odborníkom v týchto hrách — Žilina: *Margita a Besná;* Nitra: *Pop a sluha;* Košice: *Medovníkový princ;* Banská Bystrica: 3. časť *Jánošíka* (v spomenutom česko-poľsko-slovenskom trojpredstavení) a Bratislava: *Cár Saltán.* (Bratislava okrem toho mala na programe atrak-

tívne predstavenie *Concertino unisono* a Banská Bystrica sólový výstup J. Vaculíka *Botafogovo bohatstvo).*

V besedách i na seminári sa poukazovalo na to, že prvou podmienkou dobrej jazykovej úrovne každého predstavenia je text, a ten doteraz ešte nie je na primeranej jazykovej (v tom i štylistickej) výške. Dakedy text priam zvádza k nesprávnej výslovnosti, a to i nepozorným rozpisovaním. — Uvediem niekoľko náznakových pripomienok aspoň k výslovnosti:

1. Všetky súbory by mali starostlivejšie dbať o zreteľnú artikuláciu, a to najmä v zborových replikách (napr. *viďím, Jánošík; Váhu, Váhu, oťec_náš* — výraznejšie ... *oťedz_náš)* a pozorne uzatvárať zvukový celok tých slov, čo sú zakončené spoluhláskou alebo spoluhláskovou skupinou.

2. Nepodliehať tzv. školáckej intonácii najmä v doplňacích otázkach *(A gďeže je Margita?* s nenáležitou stúpajúcou melódiou).

3. Zanedbávanie mäkkej výslovnosti spoluhlásky *ľ* sme počuli aj v takých prípadoch ako *‚kúdela'* alebo *‚A junáka ako jedla si mi dala'* (Cár Saltán) a zase naopak *‚hoľba'* namiesto *holba.*

4. Veľmi nepríjemne zaznieva porušovanie rytmického zákona *(‚zháňáš kopítká'* — Pop a sluha).

5. Pozornosť výskumu si zaslúži napr. emfatické predlžovanie samohlásky: *„Bol raz jeden póp, hlúpi ako snóp."*

Ukázalo sa, že splnenie požiadavky, ktorú do pozdravného listu adresovaného Festivalu bábkových divadiel v Žiline napísal námestník ministra kultúry SSR dr. Pavol Koyš *(Bábkárske umenie musí byť na vysokej úrovni, lebo naša spoločnosť vedome chce dávať deťom to najlepšie),* treba v okruhu rečovej kultúry naplniť ďalšou, veľmi starostlivou prácou. Naši bábkárski umelci, ktorí sa až priveľmi starajú o technickú dokonalosť, ba priam o atraktívnosť predstavení, mali by k tejto ambícii pridať aspoň také úsilie, ako je naplno komunikované a esteticky účinné slovo.

Túto kritickú poznámku adresujeme našim profesionálnym bábkovým divadlám so žičlivým povzbudením a s prísľubom pohotovej pomoci. Veď naši najmenší a mladí sa neraz naučia celé výstupy z bábkových predstavení naspamäť. Nuž nech ich táto malá, no veľmi účinná škola živí a potešuje zrnom, hodnotným obsahom i formou. (A pritom netreba zabúdať ani na to, že bábkové predstavenia sleduje i veľa priateľov detí, najmä rodičia a starí rodičia.)

Nebolo by správne, keby sme stavali pred bábkové divadlo požiadavku holého didaktizmu; veď ono má byť *umeleckým* doplnkom školy; má teda vychovávať a vzdelávať cez potešenie a radosť. Neraz má mnohostrannejší záber ako škola, a to i v okruhu jazykovej výchovy.

Želáme profesionálnemu bábkovému divadlu do ďalších rokov veľa úspechov medzi našimi deťmi, a to i v okruhu jazykovej kultúry.

G. Horák

Dobré spracovanie slovenskej frazeológie

(E. Smiešková, *Malý frazeologický slovník*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1974, 296 s.)

Frazeologické jednotky — ako sa hovorí v úvode Malého frazeologického slovníka — sú ustálené slovné spojenia pozostávajúce najmenej z dvoch slov, ale patria k nim aj rozvinuté vety. Charakteristickou črtou týchto útvarov je ustálenosť formy aj obsahu, preto sa do frazeológie právom zaraďujú aj ustálené prirovnania, ba i príslovia a porekadlá. Takto široko chápe frazeológiu E. Smiešková a takéto chápanie uplatňuje aj vo svojom Malom frazeologickom slovníku.

Možno povedať, že jej slovník spĺňa tieto ciele: zachytiť ustálené frazeologické útvary, ale zároveň poukázať aj na ich obmedzenú variabilitu, vysvetliť ich význam, ukázať možnosti ich použitia a napokon naznačiť aj významové súvislosti medzi jednotlivými frazeologickými útvarmi.

Prvý cieľ sa v Malom frazeologickom slovníku spĺňa tak, že sa v ňom zachytávajú frazeologické útvary v slovníkovej podobe, t. j. frazeologické jednotky, prirovnania, príslovia a porekadlá sa uvádzajú pod tzv. heslovým slovom, často aj pod viacerými heslovými slovami, ktoré sú zaradené v abecednom poradí. Popri heslových slovách sa však v každom frazeologickom útvare vyznačuje aj tzv. kľúčové slovo, ktoré predstavuje akési významové ťažisko celého útvaru. Treba povedať, že už určením a vyznačením týchto kľúčových slov autorka vykonala základnú prácu pri sémantickom rozbore frazeologických jednotiek.

Druhou úlohou recenzovaného slovníka je vysvetliť význam frazeologickej jednotky jednoduchým opisom, pričom sa naznačujú aj významové odtienky (bodkočiarkou) a rozličné významy (číslovaním významov, ako je to vo zvyku vo výkladových slovníkoch). Neodmysliteľnou súčasťou lexikálneho spracovania slovnej zásoby, a teda aj frazeológie, je štylistické hodnotenie opisovaných útvarov. V Malom frazeologickom slovníku sa tieto útvary hodnotia pomerne úzkou škálou kvalifikátorov ako expresívne, ironické, pejoratívne, žartovné, prípadne z iného hľadiska ako hovorové, knižné a zriedkavé.

Variabilita v rámci zachytených frazeologických útvarov sa vyjadruje dvojako. V okrúhlych zátvorkách sa uvádzajú varianty jednotlivých slov, napr. *stratiť (strácať) zem (pôdu) pod nohami, hriať (chovať a pod.) hada na (vlastných) prsiach.* V hranatých zátvorkách sa zase uvádzajú také slová, resp. celé výrazy, ktoré možno z frazeologického útvaru vynechať. Napr. zápis *byť pri [mastnom] hrnci* znamená, že sú možné dve podoby: *byť pri hrnci* aj *byť pri mastnom hrnci.*

Možnosti použitia frazeologických útvarov prirodzene vyplývajú z ich významu a štylistickej hodnoty. Skutočné použitie však autorka dokladá starostlivo vyberanými dokladmi z umeleckej i odbornej literatúry a tým vlastne najlepšie ukazuje, že frazeologické útvary sú organickou súčiastkou nášho vyjadrovania. Alebo inými slovami: kto chce vhodne používať svoj jazyk, musí aktívne ovládať i jeho frazeologické útvary.

Rovnako si treba ceniť aj autorkinu prácu, ktorú vynaložila na vystihnutie vzájomných súvislostí medzi frazeologickými jednotkami. Urobila to dômyselnou sieťou odkazov; pri heslových slovách sa uvádzajú frazeologické jednotky obsahujúce toto slovo, ale nie kľúčové, a pri nich sa odkazuje na kľúčové slovo. Napr. pod heslom *buk* sa popri frazeologických jednotkách *merať od buka do buka, poza bučky, spoza bučka* uvádzajú síce aj frazeologické jednotky *akoby z buka spadol, čo z buka spadol,* ale ich význam sa nevysvetľuje. Odkazuje sa na kľúčové slovo *spadnúť*. Prirodzene, pri hesle *spadnúť* sa uvádzajú také frazeologické jednotky ako *div z nôh nespadol* a pod., ale zase s odkazom na heslo *noha* a pod. Tým sa jednak zvyšuje praktická použiteľnosť slovníka, jednak sa vyjadrujú spomenuté vzájomné vzťahy.

Všetky spomenuté ciele plní E. Smiešková s dobrou znalosťou teoretickej problematiky, aj s dôverným poznaním slovenčiny a slovenskej literatúry. Práve preto bude jej slovník patriť k základným príručkám každého, kto chce hlbšie poznať svoj rodný jazyk, a mal by sa stať základnou pomôckou pri rozširovaní výrazových schopností u všetkých ľudí, ktorí majú svoj rodný jazyk skutočne radi.

J. Horecký

O vývojových tendenciách súčasnej spisovnej češtiny

Knižka F. Cuřína a J. Novotného *Vývojové tendence současné spisovné češtiny a kultura jazyka* (1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1974, 108 s.) je určená predovšetkým učiteľom češtiny, ktorí si prehlbujú svoje vedomosti v postgraduálnom štúdiu, ale poslúži aj omnoho širšiemu okruhu čitateľov. Jej hlavným cieľom je oboznámenie čitateľov so základnými tendenciami vývinu súčasnej spisovnej češtiny, uvedenie do celej tejto problematiky, ako sa odráža v súčasnej českej jazykovede. Vývin spisovného jazyka ide dnes dopredu tak rýchle, že kodifikačná literatúra zastaráva rýchlejšie ako kedykoľvek predtým. Niektoré javy sa hodnotia rozdielne, a preto pri ich kvalifikácii je nevyhnutné opierať sa o poznanie vývinového pohybu príslušných javov. Ide o to, aby sa nositeľ jazyka naučil na základe týchto poznatkov samostatne postupovať v oblasti každodennej rečovej praxe (ide teda o hľadisko jazykovej kultúry). Nemožno si zatvoriť oči ani pred tým, že práve u časti učiteľov (ale aj iných používateľov jazyka) prežívajú staré hodnotiace kritériá, podľa ktorých sa odmietajú potrebné slová, majúce v spisovnom jazyku oprávnené miesto.

Autori sa zamerali na tie jazykové javy, ktoré sú najviac v pohybe. Keďže vývoj súčasnej spisovnej češtiny, ako napokon vývoj každého iného rozvinutého spisovného jazyka, sa vyznačuje najmä diferenciáciou jazykových prostriedkov pre potreby jednotlivých štýlov jazyka, preberajú sa vo veľke miere štýlovo vyhranené varianty.

Za súčasnú pokladajú autori spisovnú češtinu posledných dvadsiatich až tridsiatich rokov (t. j. od konca druhej svetovej vojny). V porovnaní napr.

s názorom príslušníkov Pražskej školy je to iné stanovisko. Toto obmedzenie však podporuje vývin spisovnej češtiny (rovnako aj slovenčiny), pretože po roku 1945, resp. 1948 sa začínajú v jej vývine zreteľne uplatňovať (zosilňovať alebo zoslabovať) niektoré tendencie, čím sa táto fáza dosť výrazne oddeľuje od predchádzajúcej fázy.

Najprv sa preberajú všeobecné tendencie, ako je spätie spisovného jazyka s jazykom tzv. „běžně mluveným" (chápe sa tu ako nespisovný útvar), demokratizácia spisovného jazyka, jeho socializácia, nerovnomernosť vývoja jednotlivých plánov, vývojové tendencie unifikačné, intelektualizačné, diferenciačné, internacionalizačné atď. Poukazuje sa na protichodnosť niektorých tendencií a na úlohu spoločenských faktorov pri vývoji spisovnej češtiny. Súčasné obdobie autori charakterizujú tak, že najviac zmien okrem slovnej zásoby (preberajú sa na s. 64—85) zaznamenáva syntaktický systém jazyka (s. 34—64). Menej sa podľa nich vyvíja morfologická rovina (s. 22—34) a najstabilizovanejší je hláskový systém (s. 16—22), kde dochádza len k minimálnym zmenám.

V poslednej časti sa uvádza dobrý sústavný prehľad problematiky jazykovej kultúry. Upozorňuje sa na ťažkosti pri určovaní spisovnosti, resp. nespisovnosti niektorých výrazov.

Z nášho pohľadu sa problematickým javí jednoznačné zaradenie tzv. „běžně mluveného" jazyka k nespisovným útvarom národného jazyka. Hovorová forma jazyka sa v tejto koncepcii vysúva hádam príliš na periférium. Podľa iných koncepcií (napr. podľa slovenskej tradície) by sa mnohé výrazy, ktoré sa v knižke hodnotia ako nespisovné, dostali medzi spisovné slová (hovorové).

Výsledkom práce F. Cuřína a J. Novotného je prehľadné dielo s jasnou a premyslenou koncepciou. Knižka nesporne splní svoju úlohu — pomôže čitateľovi porozumieť vývinovým tendenciám súčasnej spisovnej češtiny a stane sa aj impulzom na využitie týchto poznatkov v jazykovej praxi. Má na to všetky predpoklady. Odborné i tie, ktoré ju radia medzi dobre sa čítajúce vedecké diela.

S. Ondrejovič

SPYTOVALI STE SA

Prídavné mená obvodný a obvodový

R. K. z Veľkých Uheriec: „V prednese poézie a prózy na našich školách sú postupne kolá triedne, školské, *obvodné* a či *obvodové(?)*, okresné atď. Obvodné kolá v okrese Topoľčany bývajú v mestách Partizánske, Bánovce nad Bebravou a v Topoľčanoch. Napíšte mi, prosím, či je správny výraz *obvodné*, alebo *obvodové kolo*. Nazdávam sa, že *obvodné*."

S mienkou pisateľa súhlasíme, lebo vo význame „týkajúci sa obvodu ako istého územného celku" je v súčasnej spisovnej slovenčine zaujímavé prídavné meno *obvodný*. Pravdaže, treba pripomenúť, že v slovníkovej kartotéke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV sme našli niekoľko dokladov aj na používanie prídavného mena *obvodový* v tomto význame, napr. *obvodový dozorca, obvodová meštianska škola, obvodové industriálne učiteľky, obvodové zdravotné strediská.* Tieto doklady pochádzajú zhruba zo 40. rokov 20. storočia a sú to najmä výpisky z dennej tlače. Z ďalších desaťročí prídavné meno *obvodový* v tomto význame nemáme v kartotéke doložené. Z toho by sme mohli usudzovať, že kolísanie medzi prídavnými menami *obvodný* a *obvodový* vo význame „týkajúci sa obvodu ako istého územného celku", charakteristické pre jazykovú prax v 40. rokoch, sa jednoznačne rozriešilo v prospech prídavného mena *obvodný*. Pravdaže, z tohto konštatovania ešte nevyplýva, že by prídavné mená *obvodný* a *obvodový* stáli v súčasnej spisovnej slovenčine proti sebe ako správne a nesprávne; možno povedať, že tieto prídavné mená stoja skôr popri sebe, pričom nastala pri nich istá delimitácia v používaní: v istej súvislosti sa ustálilo prídavné meno *obvodný*, kým v inej súvislosti zasa prídavné meno *obvodový*.

Ako sme už naznačili, vo význame „týkajúci sa obvodu ako istého územného celku, ako istej územnej oblasti alebo jednotky" je bežné a zaužívané prídavné meno *obvodný*, napr. *obvodný národný výbor, obvodný výbor strany, obvodná kontrolná a revízna komisia, obvodný lekár, obvodné zdravotnícke stredisko, obvodná odborová rada.* Medzi tieto prípady patrí aj spojenie *obvodné kolo v prednese poézie a prózy*, lebo v ňom ide o obvod ako územnú jednotku.

Prídavné meno *obvodový* má iný význam a poznáme ho skôr z odborného vyjadrovania. Používa sa jednak vo význame „týkajúci sa obvodu ako čiary ohraničujúcej istý plošný útvar", napr. *obvodový uhol*, a jednak vo význame „týkajúci sa obvodu ako okrajovej, resp. vonkajšej časti niečoho", napr. *obvodová nervová sústava* (oproti centrálnej nervovej sústave), *obvodový múr, obvodové murivo, obvodové steny, obvodová plocha, obvodový plášť, obvodová rýchlosť, obvodové kvety, obvodové listy, obvodové cesty.*

Na prídavných menách *obvodný* a *obvodový* možno dobre ukázať, ako sa prípony *-ný* a *-ový* využívajú na jemnú významovú diferenciáciu príslušných prídavných mien a na štýlovú diferenciáciu príbuzných výrazových prostriedkov súčasnej spisovnej slovenčiny. Túto významovú diferenciáciu naznačuje aj Slovník slovenského jazyka, v ktorom sa prídavné mená *obvodný* a *obvodový* zachytávajú v rámci hesla *obvod*, a to tak, že pri podobe *obvodový* sa konštatuje, že sa vyskytuje zvyčajne v uvedených terminologických spojeniach, kým pri podobe *obvodný* zasa že sa používa zvyčajne v spomínanom známom a rozšírenom význame.

J. Kačala

Ks

Človeku — človekovi. Otázka v liste znela, ktorý tvar tretieho pádu pri podstatnom mene *človek* je správny, alebo ktorý treba uprednostňovať: *človeku,* a či *človekovi.*

Pravidelná, charakteristická prípona 3. pádu jednotného čísla životných podstatných mien mužského rodu je *-ovi,* teda *človekovi.* Ale v niektorých slovách tejto prípone konkuruje prípona *-u.* Tak je to aj pri slove *človek: dobrému človekovi* aj *dobrému človeku.* Podrobnejšie poučenie o tomto jave je v Pravidlách slovenského pravopisu, ale najmä v Morfológii slovenského jazyka (s. 78—79), z ktorej vyberáme aj príslušné poučky. Morfológia uvádza, že prípona *-u* je zvyčajná aj vtedy, keď sa slovo *človek* používa v zovšeobecňujúcom význame „každý, niekto, ktokoľvek", pri zápore „nikto". Napr. *Človeku až rozum nad tým zastáva. — Človeku sa to ani veriť nechce.* Tvar *človeku* býva aj vtedy, keď stojí za iným tvarom substantíva *človek,* a to bezprostredne alebo po predložke, napr. *človek človeku vlkom, človek proti človeku, pomer človeka k človeku.*

V Morfológii nájdeme poučenie aj o iných životných podstatných menách mužského rodu, ktoré môžu mať v 3. páde jednotného čísla príponu *-u.* Sú to okrem slova *človek* substantíva *pán, čert, diabol, vlk, pes, boh, otec, syn, duch.* Keď stojí slovo *pán* samostatne, má príponu *-ovi (Podaj pánovi ruku).* Keď je slovo *pán* prívlastkom, má vždy príponu *-u: pánu doktorovi, pánu Štefanovi Levickému.* Pri slovách *čert, diabol, vlk, pes* je bežná pádová prípona *-ovi.* Príponu *-u* nachádzame vo frazeologických spojeniach: *Hlad — čertu brat. — Urob čertu dobre, peklom sa ti odslúži. — My o vlku a vlk za humny. — Pes psu brat.* (V niektorých prípadoch sa dnes používajú aj vo frazeológii tvary s *-ovi: Urob čertovi dobre, peklom sa ti odslúži.)* Slovo *boh* má v 3. páde jednotného čísla zvyčajne príponu *-u.* Tvar *bohovi* je ustálený vo výraze *ani bohovi (Ani bohovi nepôjdem!).* Tvar *bohovi* popri *bohu* je aj pri pomenovaní *boha* v polyteistických náboženstvách *(obetovať bohovi vojny),* ako aj v pejoratívnom označení osôb s neobmedzenou mocou v svojom postavení.

Pri substantívach *otec, syn, duch* sa bežne používa pádová prípona *-ovi (veľkému duchovi* = veľkej osobnosti). Tvary s príponou *-u* sú najmä v niektorých ustálených výrazoch. Tvar *otcu* je v 3. páde jednotného čísla, ako aj v ustálenom výraze *otcu-materi.*

E. Smiešková

Ochrid, — Ohrid? — Kto cestuje do Juhoslávie motorovým vozidlom, stretá sa na cestách s ukazovateľmi smeru, na ktorých sú názvy miest písané latinkou i azbukou. Medzi nimi je aj názov *Ohrid,* azbukou zapísaný v podobe *Ochrid* (s písmenom *x*). Cestovateľ z našej vlasti zvyčajne číta len prvý nápis (v latinke) a potom vyslovuje názov tohto známeho macedónskeho mesta, podľa ktorého je pomenované aj veľké jazero, v podobe *Ohrid.* Je takáto výslovnosť správna?

V celej Juhoslávii sa miestne názvy označujú v latinke i azbuke. Vlastné mená písané v azbuke s písmenom *x* (vysl. *ch*) sa prepisujú do latinky s písmenom *h*, t. j. podľa srbochorvátskeho pravopisu. Písmenom *h* sa označuje v srbochorvátčine písanej latinkou (v chorvátskej verzii), ako aj v slovinčine neznelá hláska, ktorá sa vyslovuje približne tak ako slovenské *ch*. Našej hláske *h* zodpovedá v južných slovanských jazykoch (podobne ako aj v poľštine a ruštine) hláska *g*. Napr. *holub — golub, hosť — gost, hranica — granica,* podobne aj *Gradac, Gorica* a i. Hláska označená v srbochorvátčine (resp. chorvátosrbčine) a slovinčine grafémou *h* prichodí jednak za naše *ch*, napr. srbochorvátske *hmelj* naše *chmeľ, hlad — chlad, hleb — chlieb,* slovinské *hoditi* naše *chodiť, hren — chren,* jednak za cudzie *h*, napr. *himna, hidrant, hipnoza.* Vyskytuje sa aj v niektorých miestnych názvoch: *Hvar, Hrastovlje, Bohinj, Hrvatsko Zagorje, Hrastovac, Hrastnik,* ba aj v priezviskách: *Hren, Hribar.* Niektoré z týchto názvov v slovenčine vyslovujeme s hláskou *ch*, napr. *Bochin (Bochinské jazero)* Výslovnosť *Hvar — Chvar* nie je ustálená. Do azbuky sa všetky tieto vlastné mená prepisujú s písmenom *x (ch).*

Meno *Ochrid* je z macedónskej oblasti Juhoslávie. V Macedónsku sa písmenom *x* označuje hláska *ch*, preto správna výslovnosť tohto mena je *Ochrid.* Toto meno v slovenčine aj správne zapisujeme s grafémou *ch.* Výslovnosť *Ohrid* je nesprávna.

K. Palkovič

V (slovenskom) Bieli, ale vo (švajčiarskom) Biele (bíle). — V Trebišovskom okrese je obec *Biel* a v okrese Bratislava-vidiek je *Veľký Biel.* Vo Švajčiarsku existuje mesto *Biel*, ktoré sa vyslovuje s dlhým *í (bíl).* V súvislosti s medzištátnymi futbalovými zápasmi československých a švajčiarskych reprezentantov sa v septembri 1975 hral zápas B mužstiev obidvoch štátov práve v spomenutom švajčiarskom meste. Všimli sme si, že v dennej tlači boli isté ťažkosti a nejednotnosť pri skloňovaní švajčiarskeho názvu *Biel.* Pri švajčiarskom názve *Biel* sa v 6. páde jednotného čísla používa pádová prípona *-i*, ale aj pádová prípona *-e:*

Mužstvá tých istých krajín sa stretnú dnes večer aj v Bieli... (Pravda, 24. 9. 1975, s. 6) — *...zohrajú v stredu v Bieli medzištátny zápas so Švajčiarskom.* — *...v ten istý deň vo švajčiarskom Bieli.* (Práca, 23. 9. 1975, s. 8) — *...ako naznačili naši mladí futbalisti (do 23 rokov) v Bieli.* (Pravda, 26. 9. 1975, s. 8) — *...podľa ktorej v súboji „B" mužstiev oboch krajín zvíťazil v Bieli náš celok 4 : 1.* (Práca, 26. 9. 1975, s. 8) — *Zápas v Biele mal veľmi dobrú úroveň.* (Východoslovenské noviny, 25. 9. 1975, s. 8) — *V Biele zohrajú v stredu medzištátne stretnutie so Švajčiarskom B.* (Roľnícke noviny, 23. 9. 1975, s. 6)

Slovenský miestny názov *Biel* má v 6. páde jedn. čísla pádovú príponu *-i: (v) Bieli.* Aj miestny názov *Podbiel* má v 6. páde pádovú príponu *-i: (v) Podbieli,* hoci domáce apelatíva zakončené na *-iel* sa v spisovnej slovenčine skloňujú podľa vzoru *dub*, majú teda v 6. páde jednotného čísla pádovú príponu *-e:* napr. *oddiel — (v) oddiele, diel — (o) diele, rozdiel —*

(v) rozdiele a pod. Podľa vzoru *dub* sa v spisovnej slovenčine pravidelne skloňujú aj slová na *-íl (-ýl)* — okrem slova *apríl*, ktoré má v 6. páde jednotného čísla pádovú príponu *-i: (v) apríli*. Aj názov švajčiarskeho mesta *Biel [bíl]* vyznieva na *-íl*, preto má v 6. páde príponu *-e: (v) Biele [bíle]*. Takto sa v spisovnej slovenčine skloňuje aj názov mesta *Kiel* [NSR], ktoré vyslovujeme *[kíl]: (v) Kiele [kíle]*. Podľa vzoru *dub* sa v spisovnej slovenčine skloňuje aj názov rieky *Níl: (na) Níle* [na začiatku tohto názvu vyslovujeme tvrdé *-n*, nie *-ň*]. Obyvateľské meno mužského rodu sa od švajčiarskeho miestneho názvu *Biel* tvorí príponou *-čan*, teda práve tak ako od slovenského miestneho názvu *Biel: Bielčan [bílčan]*. Príponou *-ka* sa tvorí z obyvateľského mena mužského rodu obyvateľské meno ženského rodu: *Bielčanka* [bílčanka] a prídavné meno sa zo slovenského i zo švajčiarskeho názvu tvorí opäť rovnako — príponou *-sky: bielsky* [bílsky].

Slovenský názov *Biel* i švajčiarsky názov *Biel* sa v spisovnej slovenčine zapisujú rovnako (ide o tzv. pravopisné homonymá), vo výslovnosti sú však rozdiely. Z toho dôvodu sú odlišnosti aj v 6. páde jednotného čísla: *v (slovenskom Bieli*, ale vo *(švajčiarskom) Biele* [bíle].

I. Jacko

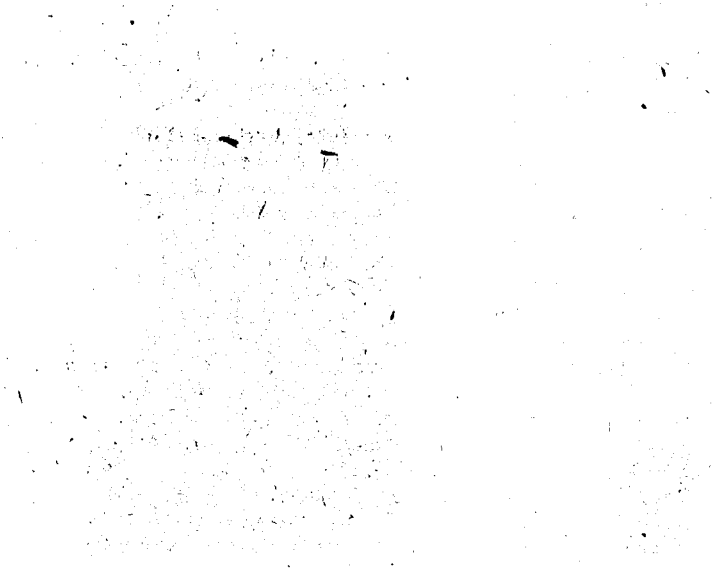

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 10, 1976, číslo 3. VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Parákoová. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné vrátane zo zahraničia prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 884 19 Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok. Povolené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1976.

Cena Kčs 3,—